

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Географічний факультет
Кафедра географії та методики її навчання

Магістерська робота
на тему: «ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ ПРО КРАЇНИ ЄВРОПИ У
ШКІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ »

Спеціальність:
014.07 Середня освіта (Географія)

Студента групи мСОГ-21
Ломакіна Віктора Борисовича

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
доктор географічних наук, професор
Заставецька Леся Богданівна

РЕЦЕНЗЕНТ:
кандидат географічних наук, доцент
Стецько Надія Петрівна

Робота захищена з оцінкою:
Національна шкала: _____
Кількість балів: ____
Оцінка ECTS: _____

Тернопіль – 2024

АНОТАЦІЯ

Ломакін Віктор Борисович. Формування знань про країни Європи у шкільній географії. Магістерська робота / Ломакін Віктор Борисович. Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, науковий керівник доктор географічних наук, професор Заставецька Л. Б. Тернопіль, 2024. 85 с. (рукопис).

У магістерській роботі розкрито особливості формування знань про країни Європи в шкільному курсі географії. У першому розділі роботи автор висвітлює теоретичні засади формування географічних знань, здійснює аналіз сучасних тенденцій в шкільній географічній освіті щодо формування знань. У другому розділі магістерської роботи здійснено аналіз шкільних програм з географії щодо можливостей вивчення країн Європи, розкрито особливості формування географічних знань про країни Європи за допомогою підручників, а також здійснено вивчення передового педагогічного досвіду щодо формування знань у сучасній школі.

У третьому розділі магістерської роботи наведено власні розробки уроків з тем «Німеччина» та «Італія», а також позакласного заходу – вікторини.

Ключові слова: географія, географічна освіта, школа, географічні знання, освітні тенденції.

ABSTRACT

Lomakin Viktor. Formation of knowledge about the countries of Europe in school geography. Master's thesis / Lomakin Viktor. Ternopil National Pedagogical University V. Hnatyuk, Doctor of Geographical Sciences, Professor Zastavetska L.B. Ternopil, 2024. 85 p. (manuscript).

The master's thesis reveals the peculiarities of the formation of knowledge about the countries of Europe in the school geography course. In the first section of the work, the author highlights the theoretical foundations of the formation of geographical knowledge, analyzes modern trends in school geographical education regarding the formation of knowledge. In the second section of the master's thesis, an analysis of

school geography programs regarding the possibilities of studying the countries of Europe is carried out, the peculiarities of the formation of geographical knowledge about the countries of Europe using textbooks are revealed, and advanced pedagogical experience in the formation of knowledge in a modern school is also studied.

The third section of the master's thesis presents the own developments of lessons on the topics «Germany» and «Italy», as well as an extracurricular activity - quizzes.

Key words: geography, geographical education, school, geographical knowledge, educational trends.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ	6
1.1. Географічні знання як важлива складова змісту географічної освіти... 6	
1.2. Особливості формування географічних знань під час вивчення географії у ЗЗСО.....	11
1.3. Аналіз сучасних тенденцій в шкільній географічній освіті щодо формування знань	23
Висновки до 1 розділу	27
РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ КРАЇН ЄВРОПИ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ У ЗЗСО	29
2.1. Аналіз шкільних програм з географії щодо вивчення країн Європи.....	29
2.2. Формування географічних знань про країни Європи за допомогою шкільних підручників	34
2.3. Формування географічних знань про країни Європи: аналіз передового педагогічного досвіду	39
Висновки до 2 розділу	49
Розділ 3. ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ.....	51
3.1. Методична розробка серії уроків з теми «Країни Європи» з курсу «Географія: регіони та країни» 10 класу.....	51
3.2. Методична розробка позакласного заходу з тематики магістерського дослідження	72
Висновки до 3 розділу	75
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. Ключове значення сучасної шкільної географії полягає у тому, щоб дати учням знання про навколишній світ, сформувати у них важливі для сьогодення компетентності, сформувати всебічно розвинену особистість.

Важливим в умовах сучасних суспільних викликів є сформувати в учнів хороші базові знання про регіон, в якому ми проживаємо – Європу загалом та про окремі її країни зокрема. Враховуючи євроінтеграційні прагнення України, такі знання стають вкрай необхідними для сучасної освіченої людини. Вивчення Європейського регіону відбувається, відповідно до нормативних документів, які регламентують вивчення шкільних дисциплін, у 10-му класі у курсі «Географія: регіони і країни». Формування міцних знань про країни Європи є досить нелегким завданням для вчителя, оскільки потребує застосування широкого переліку технологій, методів і прийомів, розуміння педагогом психолого-педагогічних засад цього процесу, педагогічного хисту та професіоналізму, врахування вікових та індивідуальних особливостей здобувачів освіти.

Об'єкт дослідження: країни Європи як об'єкт вивчення в системі шкільної географічної освіти.

Предметом дослідження виступає процес формування знань про країни Європи на уроках географії в загальноосвітніх школах.

Мета роботи: узагальнити теоретичні положення щодо формування географічних знань та на прикладі країн Європи визначити ефективні методи та прийоми для реалізації цього процесу.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати теоретичні аспекти формування географічних знань в системі шкільної географічної освіти.
2. Визначити головні підходи, тенденції та вимоги до формування знань в учнів під час вивчення географії в школі.

3. Здійснити аналіз актуальних навчальних програм з географії стосовно їх можливостей щодо формування знань в учнів про країни Європи.
4. Проаналізувати сучасні шкільні підручники різних авторів з курсу географії щодо формування знаннєвого компоненту про Європейський регіон та його країни.
5. Вивчити кращі практики сучасних педагогів щодо формування знань про країни Європи в шкільному курсі географії.
6. Створити власні розробки уроків та позакласного заходу із курсу «Географія: країни та регіони» з використанням різноманітних методів навчання.

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження. Компетентнісне навчання географії в школі та його особливості розкрито у дослідженнях О. Варакути [14], Л. Вішнікіної [15], І. Удовиченко.

Тема інновацій в шкільній географічній освіті, в тому числі й застосування інтерактивних технологій, розкрита у публікаціях О. Браславської, Л. Покась, В. Вакуленко, О. Варакути [13], Н. Власенко [53], Г. Ісаєвої, О. Пометун [42], А. Середньої, В. Яковлевої [53] та ін.

Наукові та науково-методичні праці присвячені загальній методиці навчання географії у ЗЗСО: М. Лаврук [34], А. Слюта [46].

Під час написання магістерської роботи нами аналізувалась Концепція географічної освіти в основній школі [30], розроблена колективом вчених Інституту педагогіки НАПН України, серед яких: Л. Вішнікіна, А. Доброскок, О. Надтока, О. Топузов та ін.

Для написання другого розділу нами проаналізовано сучасні підручники з географії 10-го класу авторів В. Безуглого, Г. Лисичарової [7, 8], В. Бойко, Ю. Брайчевського, Б. Яценка [10], С. Кобернік, Р. Коваленко [28], Т. Гільберг, І. Савчука, В. Совенка [20], Ю. Пестушко, Г. Уварової, А. Довгань [41], та ін.

Для розробки конспектів уроків нами опрацьовано відповідні параграфи із підручника з географії для 10 класу авторів В. Бойко, Ю. Брайчевського та Б. Яценка [10].

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в тому, що нами:

- *вперше* представлено власні розробки конспектів окремих уроків з тем «Німеччина» та «Італія» для вивчення географії у 10 класі ЗЗСО (курс «Географія: країни та регіони») та розробку позакласного заходу для більш детального вивчення країни і поглиблення пізнавального інтересу школярів – вікторина «Відома та невідома Німеччина»;

- *набуло подальшого вдосконалення*: застосування сучасних методик проведення уроків з географії в школі; вивчення кращих педагогічних практик сучасних педагогів-географів щодо формування знань про країни Європи.

Практичне значення результатів виконаної роботи. У третьому розділі магістерської роботи нами представлено власні розробки конспектів уроків та позакласного заходу для вивчення географії у 10 класі, а саме тем «Німеччина» та «Італія». Ці розробки можуть стати у нагоді вчителям географії під час проведення уроків із відповідних тем, а також вони є прикладом для розроблення конспектів уроків щодо вивчення інших країн Європи.

Методи дослідження. У ході нашого дослідження було застосовано методи: *загально-наукові* - аналіз, порівняння, узагальнення тощо; *конкретно-наукові* - аналіз наукової літератури, аналіз основних понять та термінів; *емпіричні* – аналіз шкільної документації, аналіз кращих педагогічних практик сучасних педагогів та ін.

Структура роботи відповідає меті і поставленим завданням наукового дослідження і містить три розділи, вступ, висновки до кожного розділу та загальні, а також список використаних джерел із 53 позицій. Загальний обсяг магістерської роботи становить 85 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ

1.1. Географічні знання як важлива складова змісту географічної освіти

Основою географічної освіти є її зміст, який включає інтегровану систему знань, умінь, навичок, емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього світу та досвід творчої діяльності. Засвоєння цих елементів сприяє формуванню особистості учня, задовольняючи його освітні, культурні та життєві потреби, розширюючи його світогляд і можливості для самореалізації.

Сучасна географія представляє собою багатогранну науку, що вивчає природні ландшафти, господарські комплекси та їх структурні рівні. Вона є джерелом знань, що сприяють розвитку особистості. В системі шкільної освіти географія – це унікальний предмет, який навчає учнів комплексному аналізу, моделюванню і прогнозуванню як природних, так і соціально-політичних процесів на локальному, регіональному та глобальному рівнях. Поєднуючи наукові та міждисциплінарні знання, географія забезпечує розвиток пізнавальної сфери особистості, формує в учнів цілеспрямоване уявлення про Землю, її зв'язок із космосом, місцем людини в системі природних та суспільних відносин, а також розуміння власної ролі в історико-географічному просторі.

Державний стандарт загальної середньої освіти (далі – Державний стандарт) визначає предмет «Географію» як складову освітньої галузі «Природознавство» [1]. Мета цієї галузі спрямована на формування у школярів природничої компетентності загалом та предметної зокрема.

Мета досягається через реалізацію завдань, серед яких:

- забезпечення засвоєння учнями основного понятійного та термінологічного апарату природничих наук, оволодіння предметними знаннями та розуміння ключових законів і закономірностей, які допомагають усвідомити суть природних явищ і процесів;

- створення умов для формування у школярів розуміння фундаментальних основ природничих наук;
- набуття досвіду прикладної та дослідницької діяльності, розвиток здатності отримати знання в процесі пізнання навколишнього середовища;
- формування ціннісного ставлення до охорони природи, гармонійної взаємодії між людьми і довкіллям, а також засад сталого розвитку.

Географічна складова орієнтована на закріплення учнями знань про природні та соціальні аспекти географічної культури планети. Вона сприяє формуванню у школярів інтегрованого, просторового та соціально орієнтованого розуміння Землі, що досягається завдяки використанню краєзнавчого, регіонального та глобального підходів.

У 2020 році в Україні відбулось затвердження нового Державного стандарту, який створено для подальшого впровадження реформи «Нова українська школа» для 5-9 класів, починаючи з 2022 року [2]. У відповідності до цього документа, географія входить до природничої освітньої галузі, головним завданням якої є формування учня як особистості, що усвідомлює ключові природні закономірності, вміє досліджувати їх, проявляє допитливість і, обґрунтовуючи отримані знання та досвід, формує уявлення про природничо-наукову картину світу. Учень також має бути здатним оцінювати вплив природничих наук, техніки та технологій на сталий розвиток суспільства і розуміти результати діяльності людини для природи, виробити розуміння усвідомленої взаємодії з довкіллям [2].

Географічний компонент природничої освітньої галузі спрямований на формування в учнів системи знань про географію як науку, її роль у житті людини, розуміння просторового утворення Землі на географічній карті, роботу з географічними інформаційними системами, а також вивчення Землі як геосистеми з високим рівнем організації. Серед ключових тем – географічні дослідження рухів нашої планети, структура і властивості географічної оболонки, взаємозв'язки процесів у літосфері, гідросфері, атмосфері, біосфері

та антропосфері, природні комплекси та ресурсний потенціал земних оболонок, сучасні аспекти їх використання, а також глобальні проблеми людства [2].

Підсумовуючи вище сказане, варто зазначити, що засадничі нормативні документи, які визначають зміст географічної освіти, головний акцент роблять на формуванні географічних знань у курсі шкільної географії.

У сучасній педагогіці знання розуміють як:

- відображення навколишньої реальності;
- суб'єктивний образ дійсності, виражений через поняття та виявлення;
- словесне вираження об'єктивної реальності;
- форму і узагальнення результатів пізнавальної діяльності людини [42].

У психолого-педагогічній сфері знання служать особливим інструментом для пізнання навколишнього світу. У педагогіці питання формування знань є фундаментальним, оскільки процес формування явлень та понять про предмети і явища в учнівській свідомості, а також їх роль у комунікації та діяльності, має важливе значення для вдосконалення методики викладання.

Науковці трактують знання як особливу форму усвідомлення дійсності, яка охоплює приклади предметів, їх характеристики, процеси та відносини у світі, що зберігаються в пам'яті у формі понять, уявлень тощо.

Шкільна географія виконує важливі освітні та виховні функції. Головна її освітня функція полягає у передачі учням системи географічних знань. Сучасна географія – це комплексна наука з багатьма напрямками, кожен з яких представлений у шкільних курсах як окрема система знань, що включає взаємопов'язані елементи (поняття, уявлення, закономірності, факти), які складають цільну наукову освіту і відображені в навчальному закладі.

Якщо опанування кожної системи знань вимагає тривалого часу, іноді охоплюючи кілька років або навіть весь курс вивчення географії, необхідно забезпечити спадкоємність у вивченні кожного розділу та теми. Ця спадкоємність забезпечує поступовий перехід від простого до складного матеріалу, що дозволяє забезпечити безперервний процес засвоєння знань.

Завдяки цьому безперервному підходу формується предметна географічна компетентність учнів, яка є основою їхньої географічної освіти.

Сучасна освіта базується на компетентнісному підході, відповідно до якого у школярів формуються базові, міжпредметні та предметні компетентності. Вчені О. Топузов та Л. Вішнікіна виділяють складові предметної географічної компетентності учнів, серед яких:

- здатність використовувати розумові і фізичні здібності для самостійного та ефективного подолання життєвих труднощів;
- уміння приймати обґрунтовані рішення та нести відповідальність за їх виконання в різних умовах та сферах життєдіяльності;
- здатність використовувати географічні знання, навички, творчий досвід, а також емоційно-ціннісне ставлення до природи та людської діяльності в навколишньому середовищі, науково-географічне бачення світу для розв'язання важливих завдань сьогодення [16].

Серед окремих географічних компетентностей вчені виділяють: географічні знання, вміння та навички; географічне бачення світу; здатність творчо діяти у сфері географії тощо.

Географічні знання є важливою складовою предметної компетентності учнів у галузі географії. Вони відображають наше розуміння навколишнього світу та є центральним елементом шкільної географічної освіти. Ці знання служать основою для розвитку вмінь і навичок учнів. Географічні знання охоплюють як точні, так і гуманітарні науки, вивчаючи взаємодію суспільства та навколишнього середовища. У контексті профільного навчання ці знання, що містять інформацію з біології, геології, економіки, соціології та політики, аналізуються з точки зору територіальної диференціації. Така інтегративна природа географії визначає її значення в різних навчальних профілях, як основних, так і вибіркових дисциплінах. Профільне навчання географії передбачає вивчення циклу взаємопов'язаних предметів, які доповнюють один

одного за змістом і типами діяльності, на загальноосвітньому та поглибленому рівні.

Географічні знання поділяються на дві групи, кожна з яких містить свої окремі складові елементи (рис. 1.1).

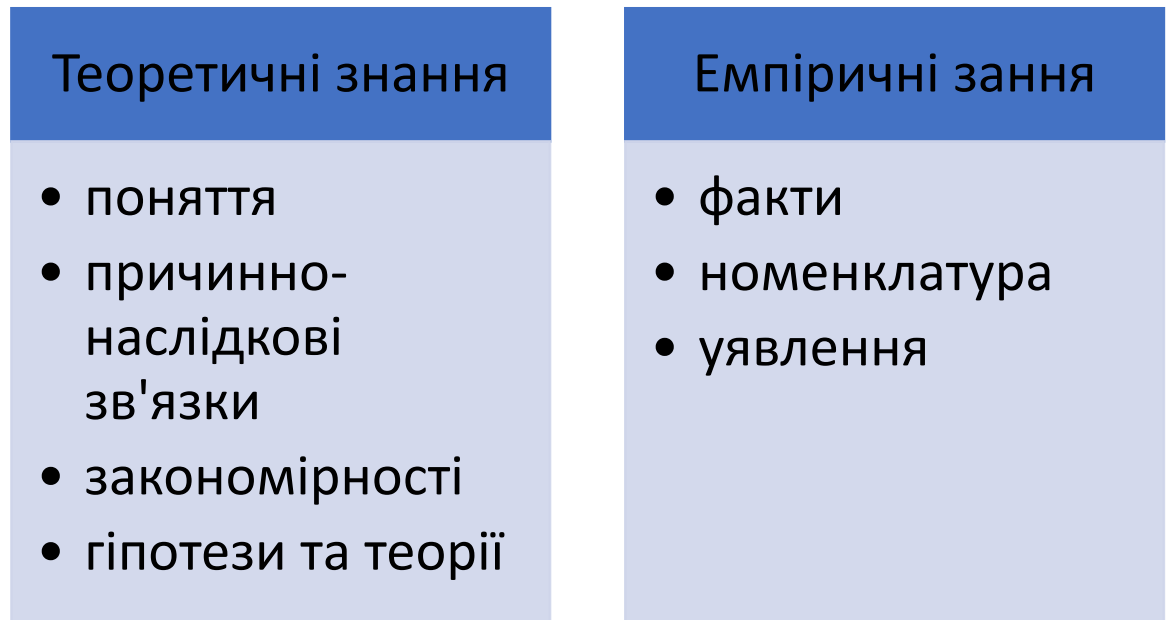

Рис. 1.1. Структура географічних знань за С. Гришко, В. Івановою та ін. (складено за [21])

Теоретичні географічні знання - це поняття, причинно-наслідкові зв'язки і закономірності, які репрезентують суть цих об'єктів, процесів і явищ, а також виявляють їх внутрішні зв'язки та взаємозалежності. У свою чергу, емпіричні географічні знання включають факти та уявлення, відображають зовнішні характеристики географічних об'єктів, процесів або явищ. Таким чином, географічні знання виступають ключовою складовою шкільної географічної освіти, і їх значення підкреслюється основними нормативними документами в цій галузі. Ці знання поєднують теоретичні і емпіричні елементи.

1.2. Особливості формування географічних знань під час вивчення географії у ЗЗСО

Успішне і свідоме формування знань у учнів можливе лише за умови, що вчитель усвідомлює психологічні основи та механізми цього процесу. Такий підхід дозволить педагогу забезпечити ефективне засвоєння знань, не тільки працюючи з уявленнями та поняттями і активізуючи діяльність, спрямовану на їх формування, але й розвиваючи ключові когнітивні процеси, які становлять основу навчання. Чуттєвий та абстрактний зміст знань виникає в результаті відображення об'єктів і, отже, не може з'явитися поза рамками пізнавальної діяльності. Це підтверджує один із основних принципів дидактики — принцип єдності знання та діяльності, адже саме діяльність визначає зміст цих знань. Знання формуються в результаті виконання різних видів діяльності, водночас спрямовуючи цю діяльність. Таким чином, знання та діяльність взаємопов'язані. Кожен вид роботи, що сприяє створенню знань, вважається навчальною діяльністю. Діяльність стає навчальною в тому випадку, якщо учні усвідомлюють, що вони не лише виконують завдання, поставлені вчителем, але й розв'язують навчальне завдання, спрямоване на формування знань. Правильне використання уявлень та понять у навчальному процесі, разом із належною увагою до методів їх формування, є необхідною умовою для всебічного і якісного засвоєння навчального матеріалу.

Для ефективного управління процесом засвоєння географічних знань вчителем важливо, щоб учні усвідомлювали основні структурні елементи цього процесу (рис. 1.2)

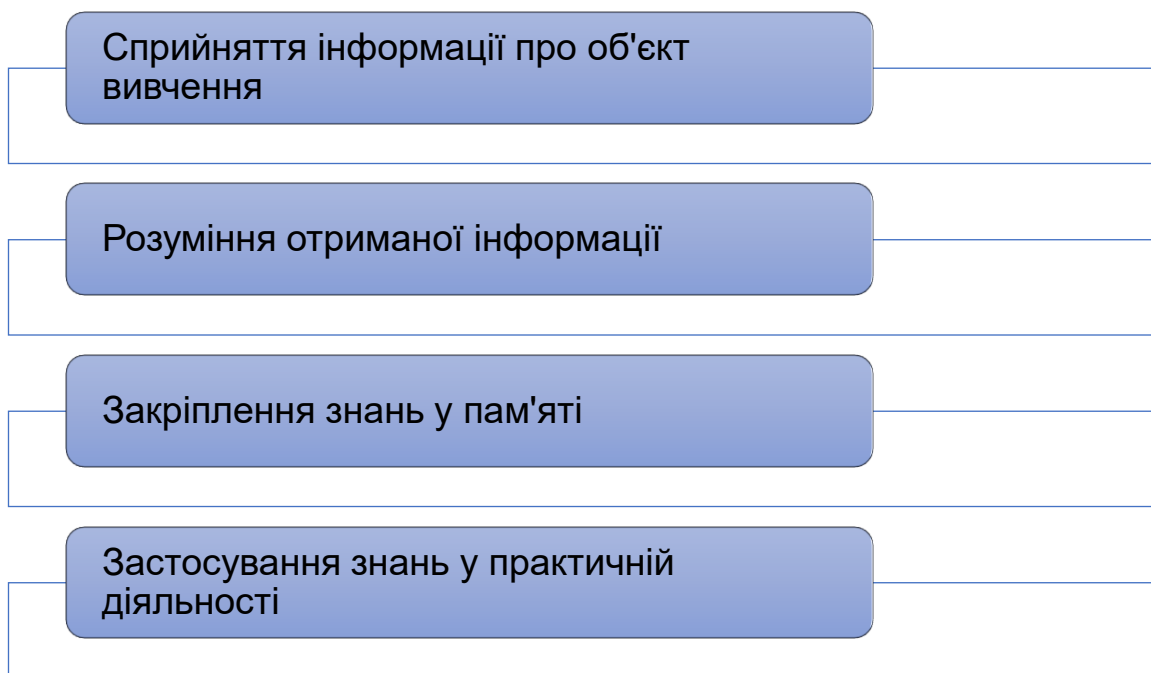

Рис. 1.2. Основні структурні елементи процесу засвоєння географічних знань

1. Сприйняття інформації про об'єкт вивчення. На сенсорно-перцептивному рівні учні отримують та обробляють інформацію про модальні та просторово-часові властивості об'єкта, який досліджується, завдяки органам чуття. На цьому рівні відбувається пряме сприйняття об'єкта (явища). Якщо учні раніше стикалися з цим об'єктом, вони можуть його впізнати та назвати. На цій стадії школярі також можуть описати свої відчуття, що стає основою для характеристики його особливостей та емоційної оцінки.

2. Розуміння отриманої інформації. Розуміння є процесом виявлення сутності предмета чи явища, а також охоплення явищ у їхній єдності, інтегруючи нове в систему вже відомих знань. Найсуттєвішою складовою розуміння є осмислення отриманої інформації.

3. Закріплення знань у пам'яті. В навчальному процесі важливо не лише сприймати та осмислювати учбову інформацію, але й забезпечити її закріплення в пам'яті. Засвоєння знань неможливе без запам'ятовування, адже учні мають не лише зрозуміти, а й відтворити уявлення та поняття, які сформувалися.

4. Застосування знань у практичній діяльності. Це реалізується через різні види діяльності. Виконання практичних завдань на основі набутого знання не лише дозволяє учням використовувати сформовані уявлення та поняття, а й покращує їх. У процесі учні здобувають необхідні практичні вміння та навички. Чим глибше учні усвідомлюють свої знання, тим краще вони справляються з практичними завданнями. Застосування знань у практичній діяльності має значний вплив на загальний рівень освіти учнів, сприяє їхньому кращому розумінню сутності та взаємозв'язків природних явищ і допомагає усвідомити основні географічні закономірності.

Як уже зазначалося, географічні знання складаються з емпіричної та теоретичної компонент, які засвоюються по-різному, хоча в процесі мислення уявлення та поняття взаємопов'язані. Основними завданнями шкільних курсів географії є формування у здобувачів освіти географічних знань у вигляді фактів, уявлень, понять, закономірностей та теорій. Емпіричні географічні знання становлять базу, на якій будується система теоретичних знань. В межах емпіричних знань проводиться аналіз і узагальнення фактів, а також формування уявлень про розташування географічних об'єктів у просторі.

Емпіричні знання виникають у процесі особистого сприйняття, відчуття, враження, спостереження та практичних дій, тобто вони базуються на чуттєвому досвіді учнів. Важливим інструментом закріплення емпіричних знань слугують терміни, а конкретизація цих знань вимагає підбору відповідних ілюстрацій та прикладів.

Емпіричні географічні знання включають географічні факти, номенклатуру та уявлення. Факти — це реальні події, явища та випадки, які використовуються для перевірки кожного висновку чи положення. Вони вживаються у значенні: дійсно, правильно, безсумнівно. Факти виконують різні функції і можуть:

- слугувати основою для формування окремих теоретичних висновків;
- виступати базою для засвоєння природних і соціально-економічних закономірностей;

- використовуватися для представлення повноти інформації про об'єкт чи явище.

Опрацювання фактичного матеріалу є важливим аспектом роботи вчителя при формуванні географічних понять. Однак не слід надмірно акцентувати увагу на фактах, оскільки в такому разі вони можуть стати основою географічних знань. Тому на уроках географії доцільно обережно використовувати довідковий фактичний матеріал. Вибір фактів має відбуватися з огляду на їх зв'язок із визначеними теоретичними положеннями. Таким чином, факти в навчальних курсах географії виконують, в основному, допоміжну роль і сприяють формуванню теоретичних знань. Вчитель повинен навчити учнів вміло відбирати фактографічні дані, аналізувати їх і на основі отриманих знань формулювати свої власні висновки та ідеї. Лише окремі з найважливіших фактів у географії варто запам'ятовувати, адже кожен факт вимагає глибокого осмислення.

При підготовці до навчальних занять учитель добирає фактичний матеріал, визначає теоретичні положення, на яких цей матеріал буде ґрунтуватися, а також конкретизує поняття й закономірності. Основними джерелами фактичного матеріалу є навчальні тексти, географічні карти, статистичні та наочні ресурси.

Важливу роль в структурі емпіричних знань має географічна номенклатура, яка визначається навчальними програмами з географії. Уміння аналізувати зміст географічних карт і використовувати географічну номенклатуру є незамінними частинами географічної освіти в школі та важливими чинниками формування ключових компетентностей. Географічні назви є цінним джерелом інформації. Ознайомлення з певною територією або картою починається з вивчення географічної номенклатури — комплексу назв географічних об'єктів природного або соціального характеру. Заняття географічною номенклатурою допомагає учням вільно працювати з картами та уявляти просторову структуру географічної оболонки.

Важливо в процесі вивчення номенклатури використовувати спеціальні методи, які активізують творчі здібності учнів та підвищують їх зацікавленість до вивчення географії. Зокрема, актуальним є метод раціонального запам'ятовування, що передбачає фокусування уваги на об'єктах навчання, їх систематизацію, а також використання рим та асоціацій.

Засвоєння географічної номенклатури проходить через кілька етапів [42].

Перший етап – це робота над правильною вимовою та написанням назв географічних об'єктів. Основними методами на цьому етапі є:

- ясна та чітка вимова назв об'єктів;
- відтворення вчителем назв об'єктів на дошці;
- запис учнями назв об'єктів у зошити або словники;
- багаторазове читання назв у підручниках і картах.

Другий етап – це засвоєння розташування географічних об'єктів на карті.

Ключові прийоми цього етапу включають:

- опис місця розміщення об'єкта;
- підкреслення характерних рис зображення об'єкта на карті, таких як форма, розмір і колір, які легко запам'ятати;
- використання асоціацій для опису форми та розташування об'єкта.

Третій етап – закріплення запам'ятовування місцезнаходження географічних об'єктів на карті. Провідні методи включають:

- нанесення об'єктів на контурну карту;
- відгадування об'єкта за його описом та його демонстрація на карті;
- розпізнавання географічного об'єкта за контурами;
- правильне розміщення зображень об'єктів відносно один одного або до інших об'єктів;
- відображення форми та розташування об'єктів з пам'яті;
- використання характерних ознак об'єктів;
- показ зображень географічних об'єктів (картин, фотографій, відео, пейзажів) з подальшим вказуванням їх розташування на карті.

Ознайомлення з географічною номенклатурою може проводитися у формі індивідуальної, групової або фронтальної роботи. Наприклад, учень може самостійно працювати з частиною контурної карти, на якій географічні об'єкти позначені знаками чи цифрами, які потрібно вказати. У випадку групової роботи, учні можуть створити маршрут тематичної подорожі, зазначаючи основні пункти призначення.

При вивченні номенклатури використання ігрових методів та прийомів, особливо неімітаційних ігор, таких як ребуси, кросворди, чайнворди, географічні пазли та тематичні змагання, є надзвичайно ефективним. Вивчення номенклатури є важливим елементом засвоєння географічної освіти та значно сприяє розвитку зорової і слухової пам'яті учнів, їх просторового мислення й уяви. Це також позитивно впливає на формування навичок читання картографічного тексту і оволодіння географічною термінологією, роблячи навчальний процес більш активним.

Уявлення є чуттєво-наочним, узагальненим образом, в якому відображені зовнішні ознаки, характерні риси та зв'язки між раніше сприйнятими об'єктами. Географічні уявлення, на відміну від інших, мають просторовий характер. Основні джерела формування географічних уявлень включають:

- пришкільну територію, де вчитель організує спостереження за природою і економічною діяльністю;
- різноманітні наочні та картографічні матеріали;
- безпосередню комунікацію з вчителем, його розповіді, описи та пояснення.

Уявлення формуються на основі чуттєвого досвіду людини, як сучасного, так і минулого. Без наявності такого досвіду їх розвиток є неможливим. Географічні уявлення представляють собою образи географічних об'єктів, що зберігаються в пам'яті. Їх можна створити через спостереження за об'єктами в реальному житті, через зображення чи моделі. Вчитель виступає організатором спостережень за місцевими географічними явищами, навчаючи учнів

вдивлятися в них, визначати ключові властивості та описувати результати своїх спостережень.

Оскільки у шкільних курсах географії здебільшого розглядаються віддалені об'єкти, для формування уявлень про них використовуються наочні посібники. Дивлячись навчальні відеоматеріали, учні мають можливість «відвідати» різні куточки світу і побачити географічні процеси. Для створення узагальненої картини території застосовуються стінні географічні карти, а об'ємні наочні посібники, макети та моделі допомагають сформувати тривимірне бачення. Також важливими є умовні наочні посібники, зокрема схеми, графіки та діаграми. При вивченні гірських порід, мінерально-сировинних ресурсів і рослинності доцільно використовувати мінералогічні колекції та гербарії.

Живе слово вчителя також відіграє ключову роль у формуванні уявлень. Викладач може навести цитати з географічних хрестоматій чи художньої літератури, створюючи вербальний образ об'єкту або явища. Серед педагогічних умов для покращення процесу формування географічних уявлень можна виділити: активне використання наочності, залучення міжпредметних зв'язків і орієнтацію на розвиток інтелектуально-практичних умінь.

Процес формування уявлень відбувається у такій послідовності:

1. Встановлення доступної мети спостережень або послідовності запитань, які концентрують увагу учнів на суттєвих ознаках об'єктів чи явищ.
2. Порівняння ознак і властивостей кількох предметів або явищ, щоб визначити найістотніші характеристики.
3. Розрізнення природних об'єктів або явищ за зовнішніми ознаками.
4. Операція уявними образами без реальних предметів.

Теоретичні знання з географії формуються на основі емпіричних, що представлені в курсах через поняття, причинно-наслідкові зв'язки, гіпотези, закони та закономірності.

Поняття являють собою загальну форму відображення реальності, зміст якої визначається істотними характеристиками предметів і явищ, а також їх

взаємозв'язками. Система географічних понять складає основу шкільної географічної освіти. Як логічна категорія, поняття має дві взаємопов'язані та протилежні сторони: зміст і обсяг. Зміст охоплює сукупність суттєвих ознак, що формують структуру поняття, тоді як обсяг визначає кількість предметів і явищ, які відповідають змісту.

Процес засвоєння поняття відбувається двома шляхами: водночас зростає кількість опрацьованих понять, а також поглиблюється обсяг і зміст вже засвоєних. Під час навчання зміст понять розширюється. Поняття не може бути повноцінним, якщо учні лише механічно запам'ятовують його визначення. Важливо організовувати пізнавальну діяльність учнів, спрямовану на вивчення джерел географічної інформації, з акцентом на найбільш значущих поняттях.

Прийнято розділяти поняття на одиничні та загальні. Одиничні поняття відображають специфіку конкретних об'єктів і водночас окреслюють загальні риси, характерні для класу об'єктів. У структурі загальних понять виділяють загальнонаукові (які використовуються в багатьох науках, наприклад, «промисловість», «ресурси») та загальногеографічні (котрі є специфічно географічними, як-от «земна кора», «географічне положення»). Також розрізняють конкретні й абстрактні поняття: перші характеризують певні об'єкти, явища або їх групи (наприклад, «держава», «океан»), тоді як другі описують ознаки та риси об'єктів або явищ навколишньої реальності (такі як «густота населення», «рекультивация земель»).

Методика вивчення загальних та одиничних понять має свої особливості. Загальні поняття формуються індуктивним або дедуктивним шляхом. У випадку індуктивного підходу педагог надає можливість учню самостійно сформулювати поняття, тоді як дедуктивний метод передбачає, що викладач сам надає визначення та пояснює його суть. Вибір методу залежить від кількох факторів. Серед яких:

- коли є можливості дослідити об'єкти та явища в реальному середовищі і працювати з наочними матеріалами, найкращим підходом є індуктивний;

- водночас абстрактні, теоретичні поняття здебільшого формуються через дедукцію.
- індуктивний метод вимагає багато часу, тому в умовах його браку може виявитися недоцільним;
- важливо також враховувати рівень розвитку пізнавальних здібностей учнів.

Індуктивний підхід вимагає вміння спостерігати, порівнювати та формулювати висновки. Його етапи такі [42]:

1. Спостереження за реальними об'єктами і явищами, а також за зображеннями і моделями.
2. Аналіз та визначення найбільш важливих характеристик.
3. Формулювання визначення поняття на основі проведеного аналізу.
4. Запам'ятовування визначення і його відтворення.
5. Використання поняття для вирішення практичних завдань.

У процесі дедуктивного підходу педагог самостійно надає визначення поняттям, обґрунтовує їх зміст і планує пізнавальну діяльність учнів для виявлення сутнісних характеристик. Це дозволяє уточнити загальні поняття. Учні необхідно засвоїти визначення поняття, усвідомити його суть, закріпити в пам'яті терміни та активно використовувати їх для вирішення різних навчальних завдань. В обох підходах до формування загальних понять основна увага зосереджена на аналізі змісту визначення. Визначення відбиває найбільш важливі характеристики, особливості й риси об'єктів та явищ. Загальне поняття вважається повністю засвоєним, коли учень знає його визначення, розуміє зміст, має образне уявлення про об'єкт або явище і вміє вільно застосовувати поняття у розв'язанні поставлених завдань. Окремі поняття формуються на основі загальних. Якщо суть загальних понять міститься в визначенні, то сутність окремих проявляється в описі та характеристиці об'єкта. Опис і характеристика здійснюються згідно з типовими планами. Серед важливих ознак окремого поняття виділяється географічне положення

об'єкта, яке визначає його специфіку. Основним джерелом інформації для опису географічних об'єктів служить географічна карта.

Під час формування понять вчителю географії важливо:

- спершу оцінити рівень знань учнів, необхідних для формування або розширення понять;
- чітко визначити зміст понять, які мають бути засвоєні;
- виділити важливі та вторинні риси і властивості об'єктів та явищ, які формують поняття;
- визначити оптимальний рівень складності понять для курсу, розробити шляхи для забезпечення їх наступності у майбутньому навчанні, а також окреслити внутрішньо-предметні та міжпредметні зв'язки, необхідні для формування понять;
- дотримуватись послідовності у формуванні понять: створення географічних уявлень, розкриття їх значних рис, засвоєння визначень, закріплення (розширення і поглиблення змісту через виконання вправ), повторення та узагальнення отриманої інформації і перевірка рівня засвоєння та вміння використовувати поняття у процесі пізнання.

При формуванні загальних географічних понять вчитель повинен враховувати різні рівні їх засвоєння:

1. Учні засвоюють основні ознаки поняття і вміють розпізнавати його на основі зовнішніх ознак.
2. Учні розширюють зміст зрозумілих їм понять.
3. Засвоюється зміст поняття в цілому, включно з усіма його зв'язками (причинно-наслідковими, генетичними, просторовими).

Ефективність засвоєння школярами поняття проявляється в їхньому знанні та правильному його використанні. Ці аспекти можуть проявлятися по-різному:

- Поняття може бути засвоєне, але учень може мати труднощі з його коректним застосуванням, особливо у нових ситуаціях.

- Учень може вміти використовувати поняття, але не завжди усвідомлює його значення, що потребує від вчителя розширення можливостей його застосування через систему розвиваючих завдань.

Засвоєння усіх понять має бути усвідомленим і активним в процесі пізнавальної діяльності.

Осміслене засвоєння концептів не є можливим без розуміння термінологічного апарату. Для активізації когнітивної діяльності учнів у контексті опрацювання термінології доцільним є використання наступних методів:

- ведення термінологічного словника;
- проведення географічних диктантів (включаючи термінологічний, графічний, цифровий аспекти);
- організація тестування;
- завдання на встановлення відповідності;
- створення кросвордів, чайновордів, ребусів, криптограм.

Ефективність процесу формування понять можна підвищити шляхом дотримання наступних дидактичних умов:

- залучення учнів до спостереження реальних об'єктів і явищ для формування уявлень, які стануть основою для їхніх умовиводів під час формування понять та перевірки висновків;
- урізноманітнення методів навчання;
- застосування характеристичних планів географічних об'єктів;
- використання прийомів інтелектуально-практичної діяльності (наприклад, аналіз, синтез, порівняння, абстракція, аналогія, гіпотеза, узагальнення);
- забезпечення розуміння співвідношення та взаємного підпорядкування понять;
- практикування творчих завдань.

У вивченні географії особливе значення має розуміння причинно-наслідкових зв'язків. Їх виявлення дозволяє виділити найбільш важливі та

суттєві аспекти теми. Педагогу першочергово слід представити основи понятійного поля щодо причин і наслідків, пояснюючи, що причина є прихованою в початкових явищах, а кінцевий результат представляє наслідок. Це можна продемонструвати за допомогою схематичного прикладу.

Пояснення причинно-наслідкових зв'язків і залежностей має базуватися на логічних обґрунтуваннях, бути зрозумілим і чітким. Учні краще сприймають ці взаємозв'язки у вигляді схем, які відображають їх суттєві обумовленості. Для узагальнення таких зв'язків доцільно представити їх в таблиці. Варто навчити учнів здійснювати самостійний пошук причинно-наслідкових зв'язків у навчальному матеріалі, роз'яснювати взаємозалежність, виражаючи її графічно. Для цього рекомендується проводити самостійні роботи з встановленням причинно-наслідкових зв'язків.

У межах теоретичного знання більш високого рівня важливе місце займають закони та закономірності. Законом називається необхідний, істотний, і стабільний зв'язок, що повторюється між фактичними явищами. Закони відображають ключові взаємозв'язки між об'єктами, їх елементами, характеристиками, а також між об'єктами та явищами. У географії закономірності є конкретними проявами цих законів.

Вивчення закономірностей здійснюється за допомогою індуктивного або дедуктивного підходів. Закономірності можуть бути виявлені шляхом дослідження значної кількості об'єктів і явищ. Індуктивний метод передбачає дослідження окремих об'єктів і явищ, на основі чого виокремлюється спільна властивість, що формулюється як закономірність. У свою чергу, дедуктивний підхід передбачає незалежне визначення закономірності, з обґрунтуванням її змісту та наданням прикладів її прояву. Важливо також аргументувати причини існування закономірностей.

Для розуміння географічних законів і закономірностей учнями необхідне продуктивне засвоєння географічних знань у вигляді системи понять, взаємопов'язаних відносинами, що виявляють їх сутність. Учні по-

справжньому опановують географічні закони та закономірності, якщо можуть навести безпосередні приклади їх прояву.

Для ефективнішого засвоєння географічних законів і закономірностей слід організовувати уроки узагальнення, на яких здійснюється синтез узагальнених понять, спрямований на глибоке усвідомлення та систематизацію цієї групи теоретичних знань.

Таким чином, емпіричні та теоретичні знання у сфері географії формуються різними способами. Емпіричні знання виступають фундаментом для розвитку теоретичних і більш складних знань.

1.3. Аналіз сучасних тенденцій в шкільній географічній освіті щодо формування знань

Сучасна шкільна освіта зазнає значних перетворень, спрямованих на переведення навчального процесу на новий технологічний рівень. Основну увагу приділяють розвитку особистості учня, який активніше бере участь у навчальному процесі, самостійно освоюючи нові знання. В українських школах інтенсивно запроваджується компетентнісний підхід, що лежить в основі формування змісту та організації освітнього процесу. Цей підхід базується на знаннях, досвіді та цінностях і має на меті навчити учнів використовувати отримані знання та навички для розв'язання конкретних навчальних і життєвих задач, приділяючи особливу увагу прикладним аспектам.

Компетентнісна освіта орієнтується на досягнення учнями визначених результатів: знань, умінь, навичок, формування ставлення та досвіду, що дозволяє діяти ефективно у різних сферах життя. Головними характеристиками якості знань є їх повнота, глибина, гнучкість, комплексність і стійкість. Оцінювання навчальних досягнень також постійно переглядається, покладаючись на чотири рівні: початковий, середній, достатній та високий [13].

На нормативному рівні компетентнісний підхід, разом із діяльнісним та особистісно зорієнтованим, визнаний однією з методологічних основ української загальної середньої освіти. Результатом навчання є сформовані компетентності особистості, що відображають здатність продуктивно діяти в різних сферах діяльності. Підхід передбачає розвиток ключових, міжпредметних і предметних компетентностей.

Компетентнісний підхід в освіті, разом із діяльнісним та особистісно-орієнтованим підходами, є закріпленим у нормативних документах як одна з методологічних основ української загальної середньої освіти. Цей підхід визначає, що результатом освітнього процесу стають компетентності особистості, які трактуються як здатність ефективно діяти в певних сферах життєдіяльності. Компетентнісний підхід передбачає формування ключових, міжпредметних та предметних компетентностей [13].

У сучасній шкільній географічній освіті компетентнісний підхід має домінуюче значення. Рівень розвитку ключових компетентностей залежить від ступеня опанування учнями основних видів діяльності, необхідних для формування соціальних навичок та здобуття практичних умінь у сучасному суспільстві. Міжпредметні компетентності дозволяють учням застосовувати знання, навички та вміння, що стосуються різних галузей знань. Предметна компетентність учнів відображає їхній досвід, набутий у навчальному процесі, який пов'язаний зі засвоєнням, усвідомленням і практичним застосуванням отриманих знань.

Основою предметної географічної компетенції учнів є оволодіння ними відповідними географічними компетенціями, що дозволяє учням ефективно вирішувати поставлені завдання на основі знань, отриманих у процесі географічної освіти. Предметні географічні компетенції учнів включають такі компоненти: змістовий, операційний, прикладний, емоційно-ціннісний та світоглядний. Змістовий компонент базується на емпіричних та теоретичних географічних знаннях.

Згідно з Методичними рекомендаціями щодо викладання географії на 2024/2025 навчальний рік, основними завданнями шкільної географічної освіти визначено наступне: для учнів—усвідомлення та пояснення ключових географічних понять, закономірностей реалізації природних і соціальних процесів та явищ, а також взаємозв'язків між елементами природи, населенням і економікою різних регіонів світу й України; для вчителів—формування здатності до використання географічних знань у реальному житті для соціально відповідальної поведінки щодо природи, її охорони та адаптації до умов проживання на різних територіях.

У шкільній програмі з географії мають інтегруватися всі ключові компетентності, на які націлена базова та старша школа. Особливу увагу слід приділити розвиненню природничо-наукових компетентностей, які включають формування наукового світобачення, здатності використовувати наукові знання для пояснення природних явищ і процесів, дослідження навколишнього середовища та формулювання узагальнень і висновків на основі отриманих даних, а також усвідомлення змін у природі внаслідок людської діяльності та їх можливих наслідків.

В сучасному підході до формування географічних знань виділено дві основні тенденції. Перша тенденція полягає в тому, що отримані знання орієнтовані на практичне застосування, що дозволяє використовувати їх як у навчальному процесі, так і в повсякденному житті. Друга тенденція спрямована на збільшення самостійності учнів у засвоєнні матеріалу, зменшення ролі вчителя як основного джерела інформації.

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти в межах предмету «Природознавство» для географічного компонента старшої школи висуваються такі вимоги щодо знань учнів:

- Розуміння структури географії, методів географічних досліджень та актуальних джерел інформації.
- Усвідомлення ролі географії в різних сферах суспільства та її практичної значущості на сучасному етапі.

- Знання основних характеристик населення світу та світової економіки, елементів географічних понять для опису політичних, соціальних та економічних систем.

- Розуміння походження і розвитку ключових суспільних процесів у географічному контексті.

- Знання закономірностей формування і розвитку регіонів та країн світу, включаючи особливості місцевої природи, населення і господарства.

- Розуміння політичних, соціальних, економічних і геокультурних тенденцій розвитку певних територій.

- Усвідомлення принципів взаємодії суспільства з довкіллям, класифікація природних ресурсів, наслідки їх використання та основні глобальні виклики.

- Розуміння причин та наслідків глобальних проблем людства та моделей сталого розвитку.

Сучасні дослідники визначають такі основні критерії засвоєння знань учнями:

- уміння чітко сформулювати визначення поняття, пояснити його та підкріпити власними прикладами;

- здатність до систематизації та класифікації груп об'єктів;

- уміння знаходити спільне в різних дефініціях;

- використання знань у стандартних ситуаціях на основі зразка;

- самостійне переосмислення знань у системі різних понять;

- доведення та аргументація основних законів і закономірностей;

- розв'язання нестандартних (проблемних або творчих) завдань і вирішення навчальних завдань нетиповими методами.

Стосовно профільної освіти в старших класах, її також стосуються нові підходи, які акцентують на інтеграції знань, професіоналізації та диференціації. Профільне навчання спрямоване на спеціалізовану підготовку старшокласників, індивідуалізацію навчального процесу та соціалізацію учнів відповідно до актуальних вимог ринку праці. Це навчання має бути максимально наближене до стандартів вищої освіти і скероване на

поглиблення базових знань. Основна увага під час уроків приділяється здобуттю конкретних навичок, важливих для майбутньої професійної діяльності та відповідних інтересів учнів. У процесі викладання географічних дисциплін важливо поєднувати інтереси учнів з досвідом і творчим підходом учителя. Вимоги до сучасного уроку поступово еволюціонують і включають:

- особистісну орієнтацію та індивідуальний підхід;
- акцент на самостійну роботу учнів і практичну підготовку;
- розвиток універсальних навчальних дій;
- роль вчителя обмежується підтримкою та загальним керівництвом освітнього процесу;
- створення освітніх ситуацій, де учні самостійно вивчають об'єкт, формулюючи власний опис;
- активне залучення попереднього досвіду учнів у галузі географії.

Висновки до 1 розділу

Сучасна географія виступає як універсальна наука, яка в системі шкільної освіти охоплює як природні, так і соціально-економічні явища та процеси. Географічні курси в школах є важливим компонентом природознавчої освітньої галузі. Державні стандарти для базової і середньої освіти надають особливого значення розвитку географічних знань.

Значення географії в освіті полягає в наданні учням цілісної системи географічних знань. У межах компетентнісного підходу ці знання стають окремою географічною компетентністю школярів, що є основним елементом змісту географічної освіти та сприяє формуванню вмінь і навичок учнів.

Географічні знання поділяються на дві основні групи: емпіричні та теоретичні. Емпіричні знання є основою для створення теоретичних концепцій і формуються з емоційного досвіду учнів. Сюди включаються факти, географічна номенклатура та уявлення.

Факти представляють собою реальні події та явища, які, хоча й надають основу для формування понять, не повинні перевантажувати навчальний процес, маючи допоміжну роль.

Географічна номенклатура є важливим джерелом інформації та формує просторові уявлення учнів, розвиває їх пам'ять та сприяє засвоєнню термінології.

Уявлення – це образи географічних об'єктів, сформовані через спостереження та використання наочності. Вони збагачують пам'ять учнів.

Теоретичні знання охоплюють поняття, причинно-наслідкові зв'язки, гіпотези, закони та закономірності. Географічні поняття є базисом шкільної географічної освіти. Вони становлять узагальнені уявлення про реальність, які можуть бути одиничними або загальними, конкретними чи абстрактними.

Загальні поняття формуються індуктивним або дедуктивним шляхом: учні або самостійно формулюють їх, або отримують від вчителя. Ці поняття розвиваються поступово, з кожним роком їхній зміст розширюється.

Причинно-наслідкові зв'язки потрібно вибудовувати з логічною послідовністю, часто із застосуванням схематичного викладу.

Закони і закономірності – найвищий рівень теоретичних знань. Їхнє розуміння можливе лише при ефективному засвоєнні системи понять та взаємозв'язків між ними.

Наразі відбувається активна перебудова освітньої системи, де ключовим підходом є компетентнісний підхід, закріплений у нормативних документах. Він передбачає розвиток у здобувачів освіти базових, міжпредметних та предметних компетентностей. У сучасній освіті виділяються дві основні тенденції формування географічних знань: їх практична спрямованість та самостійне здобуття учнями.

РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ КРАЇН ЄВРОПИ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ У ЗЗСО

2.1. Аналіз шкільних програм з географії щодо вивчення країн Європи

Перше знайомство учнів сьомого класу з європейськими країнами відбувається в рамках курсу «Географія. Материки та океани». У розділі IV, темі 2 «Євразія» передбачене детальне вивчення найбільших держав Європи та Азії, а також аналіз взаємозв'язків України з цими країнами. Учні отримують знання про такі європейські країни, як Україна, Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія, і повинні знати їх столиці. Крім того, школярі повинні вміти обґрунтовувати свої судження щодо економічних та культурних зв'язків України з іншими державами Європи та Азії. Це знайомство із країнами Європи є оглядовим і не охоплює всі держави регіону.

Подальше вивчення європейських країн у шкільному курсі географії відбувається в 10 класі [5]. У старших класах використовуються дві навчальні програми: стандартний рівень і профільний рівень. В програмі стандартного рівня міститься розділ I «Європа», який включає дві основні теми: тема 1 «Загальна характеристика Європи» та тема 2 «Країни Європи». Тема 1 є оглядовою та надає учням загальне уявлення про регіон, для чого передбачено 6 навчальних годин. До змісту теми входять такі аспекти, як склад регіону, сучасна політична карта, форми державного правління та територіального устрою, типологія країн за рівнем економічного розвитку, роль Європейського Союзу, специфіка європейської економіки, і взаємозв'язки України з іншими європейськими державами.

Знаннєвий компонент досліджуваної теми передбачає формування фундаментальних знань стосовно складу регіону, його політичної карти, форм державного правління та територіального устрою європейських держав. Це також охоплює їх класифікацію за рівнем економічного розвитку, аналіз кількісних і якісних змін на політичній карті регіону. Вивчення географічної номенклатури охоплює субрегіони континенту, такі як Північна, Південна,

Західна та Східна Європа, і включає усі основні європейські держави, зокрема Німеччину, Велику Британію, Францію, Італію та ін.

Крім того, учні повинні ознайомитися з основними сировинними, промисловими, фінансовими і інфраструктурними центрами регіону, а також з найбільшими містами. Практичні пропозиції для здобувачів освіти включають виконання дослідницьких завдань під час вивчення теми. Зокрема, для десятикласників передбачено практичну роботу на тему «Порівняльна характеристика структури промислового виробництва двох економічно розвинених невеликих європейських країн на вибір». Запропоновані теми досліджень охоплюють інтеграційні та дезінтеграційні процеси в Європі, а також економічно-промислові аспекти, такі як особливості відновної електроенергетики та просторову організацію чорної металургії в регіоні.

Тема «Країни Європи» націлена на детальне ознайомлення учнів з окремими державами регіону і передбачає десятигодинне опрацювання матеріалу. Програма включає аналіз таких країн, як Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія та Польща з акцентом на:

- геополітичне положення країни;
- модель економічного розвитку та участь у міжнародному поділі праці;
- систему розселення;
- особливості сучасного постіндустріального розвитку;
- третинний економічний сектор;
- промисловість, що визначає міжнародну спеціалізацію;
- аграрний сектор;
- просторову організацію господарства;
- зовнішньоекономічні зв'язки;
- міжнародні зв'язки України з цими країнами.

Окремо розглядаються питання, притаманні кожній конкретній державі. Наприклад, досліджуючи Німеччину, аналізується роль федеральних земель у формуванні системи розселення; стосовно Франції акцент робиться на Франкофонії; у випадку Росії вивчається мілітаризація економіки.

Програма не висуває надто широких вимог до знаннєвого компоненту теми. Учні повинні назвати головні показники, які визначають регіональне та глобальне положення країн; описати основні складові третинного, вторинного та первинного секторів їх економіки; навести приклади промислових виробництв і послуг, що визначають міжнародну спеціалізацію кожної з досліджуваних країн; вміти показати на карті розташування найзначніших міст країн, світових центрів, промислових районів, ключових портів, аеропортів, а також фінансових і туристичних центрів.

У межах теми «Країни Європи» передбачена практична частина під назвою «Складання картосхеми просторової організації економіки однієї з європейських країн великої сімки» (на вибір). Доступні дві теми для дослідження: «Лондон, Берлін, Париж, Київ: схожість і відмінність сучасного розвитку міст» та «Кластери в Італії як домінуюча форма організації виробництва товарів і послуг».

У рамках програми профільного рівня [4] вивчення європейських країн здійснюється у розділі II під назвою «Європа», на який відведено 40 годин. Розділ включає дві теми. Тема I «Загальна характеристика Європи» охоплює загальні дані про соціально-економічну ситуацію на континенті. У цій темі розглядаються сучасна політична карта Європи, форми державного управління та територіального устрою європейських держав, типи країн за рівнем економічного розвитку, Європейський Союз, країни Шенгенської зони, характерні риси економіки країн регіону, вплив цивілізаційних факторів на господарство європейських країн, а також зв'язки України з європейськими державами. В цьому контексті учні повинні знати склад регіону, розпізнавати форми державного управління і територіального устрою європейських країн, їх класифікацію за рівнем економічного розвитку, а також кількісні та якісні зміни на політичній карті регіону. Учні десятого класу зобов'язані показувати на карті субрегіони Європи, всі країни та їх столиці, а також мегаполіси, центри видобутку корисних копалин, промислові осередки, фінансові, транспортні та

туристичні центри. Важливими поняттями цієї теми виступають «реіндустріалізація» та «джентрифікація».

Передбачено проведення двох практичних занять, зокрема розробка картодіаграми ВВП країн Європи з можливим використанням інформаційних технологій, а також аналіз її специфічних характеристик. Учням пропонується шість тем досліджень, три з яких безпосередньо стосуються вивчення європейських країн: інтеграційні та дезінтеграційні процеси в Європі, відновлювана електроенергетика в Європі з регіональними особливостями, а також структура і просторова організація виробництва чорних металів.

Тема «Країни Європи» включає дослідження соціально-економічних аспектів окремих європейських країн, які розподіляються на такі групи: країни Великої сімки, включаючи Німеччину, Велику Британію, Францію та Італію; економічно розвинені невеликі країни, такі як Швеція, Норвегія, Швейцарія та Іспанія; а також країни-сусіди України, зокрема Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Білорусь, Молдова та Росія.

Країни Великої сімки вивчаються детальніше за єдиним планом, враховуючи специфіку кожної держави. План передбачає аналіз місця країни у світовій та регіональній економіці, ключових факторів міжнародного поділу праці, системи розселення, особливостей постіндустріального розвитку, складових третинного сектору економіки, промислового профілю країни, специфіки сільського господарства, територіальної економічної організації та зовнішніх економічних зв'язків, особливо з Україною.

При вивченні кожної країни акцентується увага на її унікальних характеристиках: у випадку Німеччини на державній регіональній політиці та зробленій ставці на збалансований розвиток; у Франції – на значенні Парижу; у Великій Британії – на ролі Співдружності націй та фінансовій значущості Лондона.

Економічно розвинені невеликі країни та сусідні з Україною держави аналізуються за схожим, хоча і частково звуженим планом, де зосереджено увагу на ключових складових їхньої економіки. Більш детально охоплені

Польща, Білорусь та Росія. Аналіз Швеції та Норвегії, Словаччини, Угорщини та Румунії проводиться у комплексному підході.

Згідно програми учні повинні розуміти основні показники, що визначають місце країни у світовій і регіональній економіці, а також важливі складові первинного, вторинного та третинного секторів економіки. Вони мають уміти наводити приклади галузей промисловості та послуг, що формують географічний образ європейських країн. Понятійний апарат включає терміни як-от урбанізація, субурбанізація, рурбанізація та джентрифікація. Система картографічних знань охоплює найбільші міста досліджуваних країн, світові міста, центри видобутку ресурсів та промислового виробництва, основні морські порти й аеропорти, фінансові й туристичні осередки.

Профільна програма охоплює проведення чотирьох практичних занять, які цілеспрямовано зосереджені на дослідженні економічних особливостей різних країн. Перша робота присвячена збору статистичних даних та оцінці людських ресурсів (зокрема, кількості, динаміки, якості та вартості робочої сили) в одній з країн Європи. Друга робота полягає у створенні картосхеми просторової організації економіки однієї з європейських країн, що входять до «Великої сімки», за вибором учнів. Третя робота спрямована на порівняльний аналіз структури промислового виробництва двох невеликих економічно розвинених країн Європи. Останнє завдання передбачає порівняння товарної структури зовнішньої торгівлі Білорусі та Молдови.

Програма пропонує дослідницькі теми для школярів, що охоплюють такі країни як Німеччина, Велика Британія, Італія та Польща. Наприклад, для Німеччини актуальними є теми про індустріальну культуру та зелені міста в Рурському регіоні чи про економічні успіхи країни. У Великій Британії увага приділяється модернізації економіки депресивних районів. Італійські кластери розглядаються як основна форма організації виробництва товарів і послуг, а Польща аналізується через призму Верхньосілезької агломерації як індустріального ядра країни.

Отже, підхід до вивчення європейського регіону структурується навколо двох ключових тем: загальнооглядової і країнознавчої, з акцентом на розвинуті держави регіону — Німеччину, Францію, Велику Британію, Італію і Польщу. Розширена програма доповнює цей список країнами, такими як Швейцарія, Швеція, Норвегія, Іспанія, Молдова, Словаччина, Угорщина, Румунія і Білорусь.

2.2. Формування географічних знань про країни Європи за допомогою шкільних підручників

Як зазначалося раніше, фундаментальна система знань про країни Європи формується на десятому році навчання, тому розглянемо підручники з географії, призначені саме для цього періоду. Всі аналізовані підручники отримали дозвіл на використання в загальноосвітніх школах від Міністерства освіти України у 2018 році. Для учнів 10 класу пропонується значний асортимент підручників, які класифікуються за рівнями: стандартним та профільним. Кожен підручник відрізняється власною інформаційною насиченістю, візуальним оформленням та структурою, що в сукупності визначають його специфіку у викладанні географії.

У підрунику стандартного рівня, співавторами якого є В. Безуглий та Г. Лисичарова [8], інформація представлена структуровано та в зручному форматі. У тексті ключові вирази виділяються за допомогою напівжирного шрифту або курсиву, а пункти параграфів – кольоровими відтінками. Матеріал стисло подано й супроводжується картами, картосхемами, діаграмами, таблицями й ілюстраціями. Висвітлення теми починається зі списку очікувань від її опанування, а на початку кожного параграфа розміщено питання для актуалізації теми. Текст містить елементи для зацікавлення та роздумів. Наприкінці параграфів наводяться запитання й завдання, практичні роботи, орієнтовні теми досліджень та комплекс тестових завдань на різних рівнях складності.

Перша тема «Загальна характеристика Європи» охоплює три параграфи і містить зрозумілий опис субрегіонів Європи разом із картою, а також типологію країн, представлену у формі таблиці. Друга тема «Країни Європи» розглядається в семи параграфах, які починаються із загальної географічної інформації про країну поряд із її прапором та гербом. У середині параграфів є дані про столицю країни. Підручник включає параграф про Білорусь, хоча ця країна була вилучена з програми в стандартному рівні у 2022 році. Значну увагу приділено економічному районуванню країн, однак не всі схеми було охоплено.

Загалом підручник добре адаптований для самостійного вивчення завдяки своїй структурованості, написаний зрозумілою мовою і містить достатню кількість ілюстрацій.

Альтернативний підручник авторства П. Масляка, С. Капіруліної та О. Бродовської [36] також представлено у стандартному варіанті. На початку кожного розділу надаються цікаві факти про регіони як метод мотивації учнів, а також прогнози щодо навичок і знань, які вони можуть здобути. Кожний параграф починається із запитань та завдань для активації вже наявних знань учнів. Текст структуровано і включає картографічні завдання, аналітично-проблемні завдання для розвитку ерудиції, завдання для командної роботи, а також вправи з використанням додаткових джерел знань. Основні поняття й терміни додатково подаються англійською мовою. Завершуються параграфи рубрикою «Запам'ятайте, це важливо!», де розташовані питання та завдання, короткі практичні розробки й орієнтовні теми для досліджень. Після розділів розташовані запитання і вправи для оцінки навчально-пізнавальної діяльності учнів. Підручник містить обмежену кількість картосхем, проте супроводжується таблицями, картосхемами й діаграмами.

Однак, технічним недоліком цього підручника є дрібний шрифт, що може ускладнювати сприйняття навчального матеріалу.

Тема 1 «Загальна характеристика Європи» детально розглядається у восьми параграфах. Тема 2 «Країни Європи» складається з семи параграфів,

включаючи Білорусь. Описи окремих країн викладені стисло, зосереджуючи увагу на промисловому секторі. Усі передбачені навчальною програмою дані про європейський регіон повністю представлені в підручнику. Завдання орієнтовані на самостійну та практичну роботу, а також на колективне обговорення.

Підручник авторства В. Бойко, Ю. Брайчевського та Б. Яценка [10] створено для стандартного рівня. Кожний розділ починається з перелічення очікуваних результатів навчання. Початкова частина параграфів містить питання, що активізують знання учнів з теми. Структура параграфів чітко окреслена. Текст проілюстрований картами, картосхемами, фотографіями та діаграмами. Увагу учнів приваблюють рубрики «Світ у просторі й часі», «Рекорди світу» та «Подорож у слово». Навчальна термінологія виділена шрифтом у тексті. Наприкінці параграфів є запитання, у тому числі для поглибленого засвоєння, дискусійні теми та географічні задачі. Іноді пропонуються напрямки досліджень або посилання на матеріали для пошуково-дослідницької роботи. Доступні завдання для групових проектів та самостійного пошуку в Інтернеті. Підсумкових завдань у кінці розділів немає, однак зміст повністю відповідає програмному матеріалу.

Тема 1 «Загальна характеристика Європи» включає сім параграфів, а тема 2 «Країни Європи» має дев'ять параграфів, включаючи Білорусь. Матеріал про Німеччину та Росію розподіляється по двох параграфах кожна, що супроводжується узагальнюючими схемами. Інформація подана зрозуміло, пояснюючи причинно-наслідкові зв'язки між різними явищами. Загалом підручник є зручним у використанні і спрямований на мотивацію учнів до вивчення предмету, але не містить узагальнюючих матеріалів.

Підручник С. Коберніка та Р. Коваленка [28] відповідає стандартному рівню. Очікувані результати не виділяються на початкових сторінках розділів, але зміст структурований. Різноманітні завдання, включаючи ті, що актуалізують знання учнів, розміщені в тексті окремими блоками. Основні терміни чітко виділені для полегшення їх запам'ятовування. Текст доцільно

ілюстрований картами та фотографіями. Підручник містить велику кількість схем і таблиць з детальними статистичними даними для учнівських досліджень. Наприкінці параграфів вставлено питання для закріплення знань, зокрема складні питання для поглибленого розуміння матеріалу, але підсумки всього розділу відсутні. Інформація про практичні роботи та теми досліджень також не наведена, хоча подача матеріалу залишається доступною, з виділенням важливих географічних назв і термінів.

Перша тема під назвою «Загальна характеристика Європи» викладена у підручнику у восьми параграфах, тоді як друга тема «Країни Європи» розглянута в десяти параграфах, включаючи Білорусь. На детальне вивчення таких країн, як Німеччина, Франція та Великобританія, виділено по два параграфи. Важливо відзначити, що типологія країн Європи у підручнику представлена досить повно та оригінально. На початку розділів, присвячених конкретним країнам, наведено їх географічні характеристики, герб і базову інформацію про кожну державу.

Хоча підручник не пропонує сучасних методичних форм роботи і виконаний у відносно традиційній манері, його перевагою є наявність схем та статистичних матеріалів.

Підручник, створений Т. Гільберг, І. Савчуком та В. Совенком [20], орієнтований на вивчення географії на стандартному рівні. Кожен з параграфів насичений різноманітними рубриками. На початку подані запитання, які допомагають актуалізувати знання учнів з теми, що вивчається. В тексті містяться питання до інформації чи ілюстрацій, включені такі рубрики як «Дізнайтеся більше», «Цілісний світ» і «Унікальний досвід». Параграфи ілюстровані картами, картосхемами, фотографіями та діаграмами. Під рубрикою «Генерую ідеї» надані завдання для самостійного пошуку інформації та дискусійні питання.

Тема 1 «Загальна характеристика Європи» охоплюється шістьма параграфами, а тема 2 «Країни Європи» розглядається в семи параграфах, що включають Білорусь. Кожний параграф країни починається з «Візитівки

країни», де є обриси держави, її герб та прапор з основними відомостями. Також представлено інформаційні розділи «Гордість країни» та «Велич столиці».

У загальному підручник є сучасним, змістовно насиченим і відповідає програмним вимогам.

Підручник авторів Г. Довгань і О. Стадника [25] традиційний за своїм змістом та оформленням; нових методів вивчення тем не передбачено на початку розділів. Напочатку параграфів поміщено запитання для актуалізації знань учнів. Виділення важливого матеріалу відсутнє; слова, варті уваги учнів, виділені шрифтом. Хоча текст добре структурований і проілюстрований картами та графіками, кількість візуальних матеріалів обмежена. Завдання переважно містяться в кінці параграфів, частина з яких – для самоперевірки або практичного застосування в групах. Зазначено лише назви практичних робіт і географічних досліджень без узагальнень у кінці розділів.

Інший підручник, представлений авторами В. Пестушко, Г. Уваровою [41] спонукає до активного засвоєння матеріалу через структуровані тексти з акцентами на ключові терміни та рубрики, такі як «Реалії сьогодення» і «Історія географії». Цей підручник також інтегрує карти та інші візуальні матеріали для практичної роботи, хоча відсутність підсумкових узагальнень наприкінці розділів може обмежити глибину розуміння учнями.

Аналізуючи матеріал профільного рівня, варто зазначити, що схвалено лише два підручники. Один із них авторства В. Безуглого та Г. Лисичарової [7] відображає глибину вивчення європейських країн у контексті інтересів учнів, що навчаються на профільному рівні. Інформація про країни надається з належною шириною, включаючи розширені картосхеми.

Робота іншого колективу авторів, включно з Г. Довгань та О. Стадника [18], демонструє інший підхід до викладання: хоч і передбачає проміжні завдання репродуктивного та практичного характеру, проте структура текстів залишається лаконічною.

Узагальнюючи варто зазначити, що кожен з досліджуваних підручників має свої специфічні сильні та слабкі сторони, враховуючи відповідності програмним вимогам і здатність забезпечити необхідний рівень знань про країни Європи. Пропозиція для стандартного рівня досить широка, натомість для профільного рівня вибір обмежується лише двома підручниками, що акцентує увагу на потребі в подальшому розвитку цієї навчальної категорії.

2.3. Формування географічних знань про країни Європи: аналіз передового педагогічного досвіду

Розвиток географічних знань про країни Європи є складним і багатограним процесом. Європа є першим регіоном, який вивчається в рамках курсу географії десятого класу. Вчитель повинен спочатку створити навчально-методичну систему для вивчення світових регіонів і країн, які до них входять. У цьому регіоні знаходяться високорозвинені країни зі складною економічною структурою. Навчальний матеріал є досить різноманітним і насиченим, тому вимагає використання сучасних і різноманітних методів навчання.

Інтерактивні методи і технології навчання, які активно використовуються в шкільних географічних курсах, є одними з найефективніших і найсучасніших. Їх доцільніше застосовувати в старших класах, оскільки учні старшого шкільного віку зазвичай мають розвинене мислення та логіку, можуть самостійно висловлювати свої думки щодо різних явищ і процесів, та швидко сприймають інновації в навчанні. Деякі інтерактивні методи можуть бути складними для реалізації й потребують попередньої підготовки, тому є найбільш ефективними саме для старших класів. Багато вчителів постійно застосовують ці технології для поліпшення географічних знань учнів, хоча з ними напевно знайомі майже всі сучасні педагоги.

Уроки географії з використанням інтерактивних освітніх методів сприяють активному освоєнню інформації, розвитку самостійності та ініціативи, а також творчого потенціалу учнів. Застосування таких методів

ставити перед педагогами нові вимоги: не лише глибоке розуміння теми, але й ретельне планування уроків, розробка відповідних методичних матеріалів і прогнозування навчальних результатів. Головне завдання вчителя — створити умови, в яких учні самостійно набуватимуть знань та розвиватимуть власні компетентності.

О. Пометун та Л. Пироженко [42] визначають чотири технології інтерактивного навчання, які багато вчителів географії використовують у повсякденній практиці.

Технології колективного навчання на заняттях з географії дозволяють розвивати в учнів навички групової роботи, співпраці, взаємонавчання, вміння вислуховувати інші думки, узагальнювати та аргументувати свої погляди, а також виховувати колективізм і взаємоповагу. Учні засвоюють знання через співпрацю, а не через конкуренцію.

До цих технологій входять різноманітні методи та прийоми, які активізують процес навчання:

1. Робота в парах: передбачає взаємне перевіряння знань, обговорення і осмислення географічної інформації, а також вирішення проблемних питань. Пари формуються для виконання завдань у встановлений час, після чого учні представляють результати роботи. У межах цієї форми роботи можна застосовувати елементи рольових ігор, наприклад, в ролях «вчителя» і «учня», «журналіста» та «інтерв'ююваного», «експертів» тощо. Завдання для пар можуть бути як однаковими, так і різними.

2. Прийом «Два-чотири-всі разом»: учні починають обговорення проблемного питання у парах, потім у четвірках, а завершують всією групою. Після обговорення вони висвітлюють своє бачення проблеми та обґрунтовують висновки.

3. «Ротаційні трійки»: учні працюють у трійках, причому склад трійок змінюється під час роботи над наступним завданням. Це сприяє активному переміщенню учнів по класу та їх співпраці.

4. Технологія «Карусель»: учасники розташовуються в два кола — внутрішнє і зовнішнє. Учні у зовнішньому колі пересуваються, тоді як учасники внутрішнього кола залишаються на місцях. Цей метод корисний для обміну думками та збору інформації.

5. Технологія «Акваріум»: це групова робота, де групи по черзі в центрі класу обговорюють проблемне питання протягом 3-5 хвилин, формуючи спільний висновок. Інші групи спостерігають за процесом. Після цього весь клас обговорює результати роботи центральної групи.

6. Маленькі групи (3-5 учнів): формуються випадково чи цілеспрямовано, стимулюючи активність учасників, їхню співпрацю і творчі рішення. Ролі в групах розподіляються між учасниками, а після завершення роботи відбувається обговорення результатів усіх груп. Є багато варіацій групової роботи: «Діалог», «Синтез думок», «Спільний проект», «Пошук інформації», «Коло ідей» тощо.

Робота в парах або невеликих групах особливо підходить для обговорення складних питань чи взаємоперевірки знань. Наприклад, під час уроків з теми «Країни Європи» десятикласники можуть досліджувати такі питання як доцільність розвитку традиційних галузей промисловості, необхідність природних ресурсів для економічного розвитку або причини економічної нерівномірності в Італії.

Групові методи можна застосувати під час усіх уроків із вивчення нового матеріалу або комбінованих занять. Під час вивчення різних країн групи можуть одночасно досліджувати різні аспекти економіки держав.

Прості в організації технології колективно-групового навчання, які передбачають синхронну діяльність всього класу:

1. Метод «Мікрофон»: кожен учень має можливість висловити власну думку щодо поставлених питань за допомогою предмета, що символізує уявний мікрофон. Педагог ставить запитання, а учні по чергові відповідають коротко й швидко, без обговорення.

2. «Мозковий штурм»: учням пропонується проблема для висунування ідей, які фіксуються на дошці для подальшого обговорення.

2. «Кейс-метод»: використовується для аналізу суперечливих фактів та проблемних питань за схемою: які є факти, в чому полягає проблема, які можливі рішення та аргументи.

Метод «Мікрофон» часто використовується на початку уроку для актуалізації вже відомих знань або наприкінці для закріплення вивченого матеріалу чи рефлексії. «Мозковий штурм» та «Кейс-метод» можуть бути реалізовані, наприклад, під час вивчення демографічних ситуацій в європейських країнах, щоб визначити причини депопуляції в регіонах з високим рівнем життя.

Під час вивчення географії також ефективно використовувати технології ситуативного моделювання. Вони розвивають критичне мислення, навички вираження думок, вирішення проблем і самостійного пошуку рішень, сприяючи створенню глибоких знань. Ці технології включають симуляції, імітації та рольові ігри. Викладач створює проблемну ситуацію, а учні її обговорюють і пропонують рішення. Це можна поєднати з колективним навчанням.

Наприклад, ситуативне моделювання можна використовувати при вивченні теми «Велика Британія». Учитель може організувати симуляцію засідання Європейського парламенту чи Ради ЄС, де учні представляють Великобританію та інші європейські країни, обговорюючи аргументи за чи проти виходу з ЄС.

До іншої групи технологій належать дискусійні методи, такі як дискусії, прийоми «Прес», «Обери позицію». Дискусії сприяють глибокому осмисленню проблем, навчають виражати думки, доводити свою точку зору і мислити критично. Прийом «Обери позицію» допомагає розглянути різні погляди та ознайомитися з альтернативними точками зору.

На уроках географії дискусії мають бути доцільними. Наприклад, можна обговорити питання про доцільність прийому мігрантів з Близького Сходу та Африки в європейські країни і можливі наслідки такої політики.

Використання інтерактивних технологій навчання є особливо ефективним на нестандартних уроках, таких як урок-дискусія, урок-суд, виступи, практикуми, семінари, екскурсії, мандрівки, гри, конференції та інші.

Курс з географії для 10-го класу, зокрема розділ, присвячений Європі, покликаний забезпечити учнів знаннями з географічної номенклатури, визначеної як елемент знань, що очікується від їхньої навчально-пізнавальної діяльності. Однією з головних цілей є розвинути у школярів просторову уяву щодо взаєморозташування географічних об'єктів на європейському континенті, використовуючи карти. З метою посилення залученості десятикласників до вивчення країн Європи через картографічні засоби, може бути застосована різноманітність методичної роботи, включаючи географічні ігри, картографічний диктант, подорожі по карті, створення маршрутів та ментальних карт.

Учні повинні навчитися формулювати власні аргументації на основі порівняння тематичних карт, у чому допомагає методика накладання карт. Цей підхід полягає у зіставленні даних для формування висновків про особливості досліджуваної території та її причинно-наслідкові зв'язки. З використанням картографічного матеріалу учні можуть дослідити теми, такі як:

- Аналіз причинно-наслідкових зв'язків між економічними, географічними та соціальними явищами, а також розуміння закономірностей їх розвитку;
- Визначення тенденцій та перспектив розвитку комплексу цих явищ;
- Структурний аналіз економічно-географічних об'єктів та пошук взаємозв'язків між їх складовими;
- Дослідження взаємозалежності між певними економічними фактами та загальними тенденціями соціально-економічного розвитку регіонів і країн;

- Оцінювання сталості економічних і соціальних явищ та їх ролі для майбутнього розвитку держав.

Отримання нових знань також може здійснюватися через порівняння схожих за змістом, але різних за масштабом карт. Ефективним засобом удосконалення картографічної компетентності в 10-му класі є використання контурних карт, які допомагають учню не лише в оволодінні навичками читання та створення карт, але й у набутті нових географічних знань. Контурні карти також можуть використовуватися для занотовування лекцій чи матеріалу із підручників як варіація методу скрайбінгу, що може бути корисним для повторення навчального матеріалу.

У процесі вивчення економічної та соціальної географії країн Європи велика увага приділяється природним ресурсам і їх потенціалу, що визначає основні напрями розвитку господарського комплексу та суспільства. А. Кудревська [33] зазначила, що ефективним методом роботи в цьому контексті є розробка опорно-інформаційних схем (ОІС). Цей підхід передбачає створення графічного конспекту, що містить ключову інформацію з теми. Відповідно, рекомендується розробити опорно-інформаційну схему для природно-ресурсного потенціалу країн Європи. ОІС служать платформою для розвитку теоретичного мислення через здійснення операцій аналізу, синтезу, порівняння та класифікації. Опорно-інформаційні схеми ресурсного потенціалу доцільно складати на основі класифікації природних ресурсів, яка включає наступні категорії:

- Мінерально-сировинні ресурси (паливні, рудні, нерудні, будівельні матеріали);
- Гідрологічні ресурси;
- Лісові ресурси;
- Фауністичні ресурси;
- Рекреаційні ресурси.

Учні з високим чи достатнім рівнем підготовки можуть самостійно створювати такі схеми, тоді як учні з середнім чи низьким рівнем можуть користуватися схемами, підготовленими вчителем.

У процесі вивчення різних тем соціально-економічної географії, зокрема європейських країн, доцільним є застосування методу інфографіки. Інфографіка являє собою графічне візуальне подання інформації, даних або відомостей, спрямованих на оперативне та чітке відображення складної інформації. Учні старших класів зазвичай активно аналізують інфографіку, знайдену в Інтернеті або створену самостійно під час виконання практичних завдань. Такий підхід сприяє покращенню інформаційного сприйняття, мотивує учнів до навчання та допомагає краще запам'ятовувати матеріал. Нині інфографіка здебільшого створюється за допомогою комп'ютерних програм через доступність багатьох спеціалізованих веб-сайтів та інструментів.

Вивчення європейських країн за допомогою інфографіки можна інтегрувати в обговорення таких питань, як чисельність і відтворення населення, демографічні процеси, міграційна політика, трудові ресурси та зайнятість, виробництво різних видів продукції як на континентальному рівні, так і в окремих країнах. Учні аналізують статистичні дані та створюють графіки й діаграми. Важливо, щоб вони застосовували інфографіку у власних дослідницьких проектах.

Сучасний урок географії у старших класах досить складно уявити без застосування інформаційно-комунікаційних технологій, які зокрема є актуальними при вивченні соціально-економічної географії Європи. Десятикласники мають значний досвід роботи з електронними ресурсами, що сприяє інтенсифікації освітнього процесу та збагачує його інформаційним змістом.

На сьогодні існує широкий спектр електронних засобів навчання та інформаційних джерел. Розглянемо найпоширеніші та найдоцільніші з них з урахуванням нашої теми дослідження:

1. Важливим джерелом знань у період дистанційного навчання є електронний підручник. Відрізняються електронні версії традиційних підручників, які їх точно відтворюють, від мультимедійних підручників, що містять відеофрагменти з коментарями та інтерактивні тести. На сьогодні всі підручники з географії для 10 класу мають доступні електронні версії.

2. Електронні інтерактивні карти та атласи поєднують картографічне зображення з різноманітним текстом, таблицями, діаграмами, схемами, фотографіями й відеоматеріалом. Інтерактивна карта дозволяє масштабувати, накладати різні шари інформації, вставляти власні зображення та текст, комбінувати карти. Використання карт дозволяє вчителю перевіряти знання географічної номенклатури. Існують також англomовні версії інтерактивних карт, наприклад National Geographic World Atlas. Ресурси такі як ArcGIS, WorldMapper, BouncyMaps також забезпечують багатий картографічний зміст.

3. Геосервіси як Google Earth дозволяють відображати супутникові знімки і наочно представляти велику кількість статистичних даних. За допомогою цього сервісу можна знаходити географічне положення держав Європи, вивчати розташування географічних об'єктів і здійснювати віртуальні подорожі. Google Maps надає доступ до географічних карт із супутниковими зображеннями та аерофотозйомкою високої якості. Обидва сервіси включають функцію панорамного перегляду вулиць Google Street View, надаючи учням можливість досліджувати природні ресурси, соціально-економічні об'єкти та явища.

Учні можуть дізнатися про природні ресурси, соціально-економічні об'єкти та явища, зокрема дослідити соціальну і комерційну інфраструктуру міст, пішохідний та дорожній рух, а також оцінити риси урбанізації. Завдяки сервісу World Wind можна знайти інформацію про адміністративні кордони та населені пункти. Портал Earthcam дає змогу учням здійснити віртуальні подорожі до головних туристичних пам'яток світу та Європи. Під час вивчення певної країни Європи вчитель може зацікавити учнів за допомогою сервісів,

які надають можливість відстежувати погоду в режимі реального часу в будь-якому куточку світу, серед яких Windty, Earth, Gismeteo і Globe.

Інтернет дозволяє отримати сучасну та достовірну інформацію про країни Європи. В процесі вивчення географії учні можуть використовувати доступний в Інтернеті матеріал для підготовки проєктів чи досліджень. Використання аудіовізуальних засобів, як-от YouTube, де розміщується безліч відеоматеріалів, надає вчителям можливість завантажувати власні онлайн-уроки.

З інтеграцією інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес з'явилися нові методичні підходи до викладання географії. У 10-му класі навчання може базуватися на таких технологіях, як «E-Learning» (навчання через інтернет і мультимедійні засоби), BYOD (використання особистих пристроїв), адаптивне навчання, гейміфікація та мобільне навчання.

Вчителі географії активно використовують мультимедійні дошки, за допомогою яких можна демонструвати презентації, показувати відео, виконувати тестові завдання та інтерактивні вправи. Навчальні презентації є ефективним інструментом, який спрямований на мотивування учнів і полегшує демонстрацію візуальних об'єктів. Презентація може яскраво візуалізувати процес навчання, показати карти та діаграми Європи.

Під час створення мультимедійних презентацій учитель може використовувати різні навчальні технології, включаючи географічні карти, тестові таблиці, комбінаційні технології та інтерактивні методи навчання. QR Code Generator може стати цікавим прийомом для роботи з десятикласниками, дозволяючи захвати географічні об'єкти чи процеси в кодах.

Картографічні знання учнів можна вдосконалювати за допомогою Seterra Online — відомої картографічної онлайн-вікторини, яка пропонує різноманітні завдання з контурними картами для покращення знань про політичну карту світу та Європи.

На етапі мотивації учнівської навчальної діяльності вчитель може використовувати технологію сугестивного навчання, яка заснована на

залученні чуттєво-емоційної сфери учнів до навчального процесу. Ця технологія передбачає використання під час уроків вербальних і невербальних, зовнішніх і внутрішніх засобів сугестії, що створюють своєрідний інформаційно-психологічний супровід. Це пов'язано з формуванням асоціативних зв'язків. Педагог використовує фрагменти з літературних творів відомих письменників, твори живопису та музику митців Європи, а також запахи і їжу, щоб ефективно впливати на емоційну сферу учнів. Такий підхід забезпечує організацію навчальної активності без примусу.

Для систематизації та впорядкування складного навчального матеріалу, відстеження причинно-наслідкових зв'язків і кращого засвоєння знань про європейські країни застосовуються технології графічних сигналів. Це можуть бути листки опорних сигналів, структурно-логічні конспекти, фреймові схеми тощо, які засновані на графічному моделюванні та мнемонічних прийомах, що спрощують довготривале запам'ятовування інформації.

Важливий засіб формування соціально-економічних знань та країнознавчих компетенцій десятикласників — учнівські дослідження. Навчальна програма передбачає орієнтовні теми для досліджень, що робить цю діяльність обов'язковою. Учні самостійно обирають тему, шукають інформацію, обробляють її та узагальнюють результати. Однією з форм такої діяльності є проєктна робота. Проєкти можуть бути індивідуальними або груповими, дослідницькими, пошуковими, творчими, інформаційними тощо. Основними вимогами до учнівських проєктів є відповідність програмі, чіткий і логічний виклад змісту, посилання на джерела інформації згідно з загальноприйнятими правилами, застосування оригінальних ідей та дослідницьких підходів, мультимедійне доповнення та точність інформації. Учні демонструють свої знання та вміння, відображаючи послідовність роботи над проєктом.

Учні мають широкі можливості для розробки проєктів на теми «Країни Європи». Це можуть бути такі проєкти, як: «Велика Британія — приклад

сучасної монархії», «Франція та Італія — центри світової моди», «Польща — країна нобелівських лауреатів».

Отже, в сучасній практиці викладання географії у 10-му класі використовується широкий спектр педагогічних технологій, методів і прийомів.

Висновки до 2 розділу

Відповідно до нормативних документів, які регламентують вивчення шкільного курсу географії, зокрема Навчальної програми для закладів загальної середньої освіти (рівень стандарту), вивчення країн Європи заплановано у 10 класі у курсі «Географія: регіони та країни». Розділ I цього курсу знайомить учнів із загальною характеристикою країн Європи. Під час його вивчення школярі формують знання про склад регіону, його географічне та геополітичне положення, забезпеченість природними ресурсами, форми правління та територіального устрою держав регіону тощо. Знаннєвий компонент учнів направлений на вміння показувати на карті частини Європи, окремі країни цього регіону, виділяти типи країн за рівнем економічного розвитку, здійснювати оцінку мінерально-ресурсного потенціалу регіону, прогнозувати можливості вступу України до ЄС тощо.

У II розділі Навчальної програми учні отримують знання про окремі країни Європи, серед яких: Німеччина, Велика Британія, Франція, Італія та ін. Знаннєвий компонент виражається у тому, що учень може назвати основні показники, які визначають рівень економічного розвитку країни, переважаючи галузі первинного, вторинного та третинного секторів економіки кожної з країн, які вивчаються. Для формування знань про країни Європи учні здійснюють комплексну економіко-географічну характеристику кожної із країн, які запропоновано для вивчення.

Для учнів 10-го класу розроблено сім підручників стандартного та два профільного рівня. Хоча всі ці посібники організовано відповідно до вимог навчальних програм і написано легкою та доступною мовою, в деяких з них

може не вистачати наочного матеріалу у вигляді карт, схем, діаграм та ілюстрацій.

Інтерактивні технології навчання зараз визнаються найефективнішими. Вони передбачають активне й самостійне засвоєння знань учнями. Серед таких технологій виділяють колективне навчання, ситуативне моделювання та обговорення дискусійних питань.

Сучасний урок географії в 10-му класі потребує використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Найбільш поширеними електронними засобами є електронні підручники, інтерактивні карти та атласи, геосервіси, різноманітні сайти й інформаційні портали, а також теле- та відеоматеріали.

Розділ 3. ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ

3.1. Методична розробка серії уроків з теми «Країни Європи» з курсу «Географія: регіони та країни» 10 класу

Урок з теми «Країни Європи – «Німеччина» розроблений згідно навчальної програми «Географія. 10-11 класи. Рівень стандарту». Навчальною базою уроку є підручник авторів В. Бойко, Ю. Брайчевський, Б. Яценко [10]. Під час заняття детально аналізується весь спектр навчальних матеріалів, необхідних для глибокого вивчення конкретної країни в 10 класі. Зміст навчального уроку інтегрує різноманітні методи та підходи до навчання, забезпечуючи всебічне розуміння теми.

Тема: Німеччина

Мета:

- навчальна: сформувати в учнів цілісну систему знань про Німеччину як одну із найбільш економічно розвинених країн світу; ознайомити школярів із географічним положенням та природними умовами і ресурсами країни, населенням (демографічна ситуація, етнічна структура населення, розселення тощо), особливостями господарства та формуванням міжнародних зв'язків Німеччини;
- розвиваюча: розвивати вміння мислити, аналізувати, порівнювати, вміння здійснювати комплексну характеристику країни, уміння працювати з картографічним матеріалом та інфографікою, узагальнювати і систематизувати навчальний матеріал, робити висновки;
- виховна: виховувати повагу до інших етносів, їх способу життя, культури.

Тип уроку: комбінований.

Ключові компетентності: вміння спілкуватися державною мовою, цифрова.

Обладнання: підручник Бойко В.М., Яценко Б. П., Брачевський Ю. С. Географія 10 клас. Рівень стандарту. Київ. 2018. 254 с. , атласи, контурні карти, інфографіка з теми.

Хід уроку

I. Організаційна частина

- привітання;
- перевірка присутніх/відсутніх учнів;
- перевірка готовності учнів до уроку.

II. Перевірка домашнього завдання

Географічний диктант.

1. Назвіть 3 країни Європи із найбільшою кількістю виробленої електроенергії на АЕС.
2. Країна – лідер із виробництва сталі у Європі.
3. Країна Європи із найбільшою кількістю аеропортів.
4. Найбільший європейський порт.
5. Найбільший промисловий район у Великій Британії.
6. Яка країна Європи є лідером щодо експорту продукції тваринництва?
7. Країна-лідер із виробництва тканин у Європі.
8. Країна – ядро автомобілебудування у Європі.
9. Назвіть галузі спеціалізації європейського машинобудування.
10. Назвіть 3 країни - лідери із виробництва електроенергії в Європі.
11. Країна Європи, яка вперше впровадила використання сонячної енергетики.
12. Країна Європи, яка має найбільшу кількість вітрових електростанцій.
13. Дві провідні фармацевтичні країни Європи.

Картографічна гра у сервісі «Сетера»

(<https://www.geoguessr.com/seterra/uk>) на знання країн Європи та їх столиць.

Учні прикріплюють скріншот виконаного завдання.

Запитання: 1. Назвіть країни, з якими межує Польща? Франція? Німеччина? Швеція? Литва?

2. Які з них найбільш розвинені економічно?
3. Назвіть столиці цих країн.

IV. Мотивація навчальної діяльності

Робота з літературним твором

Вчитель зачитує поезію Г. Гейне «Німеччина»

Запитання:

1. Яку країну ми будемо вивчати?
2. З чим ще вона асоціюється у вас?

Вчитель. Німеччина викликає багато асоціації у сучасної людини - це Берлін, BMW, Октоберфест порядок, акуратність та пунктуальність. А також Німеччина – найбільш економічно розвинена країна ЄС, член G-7.

Робота з ілюстративним матеріалом.

Запитання:

Чи впізнаєте ви ці автомобільні знаки? Яким маркам автомобілів вони належать?

Вчитель. Так, це автомобілі «Фольцваген», «Мерседес-Бенц» та «Ауді», які виготовляються у Німеччині. Про те, яка ще відома продукція виробляється у Німеччині, ми дізнаємося сьогодні на уроці.

V. Вивчення нового матеріалу.

Індивідуальна робота. Складання за матеріалами підручника, довідників та тематичних карт «візитівки» країни.

«Географічний ланцюжок». Кожен учень по черзі має назвати одну особливість географічного положення Німеччини:

– розташування країни в Європі;

- риси конфігурації території;
- особливості рельєфу території;
- вихід до океану та морів;
- розміщення відносно сировинно-енергетичних джерел;
- розташування відносно транспортних шляхів;
- країни-сусіди, рівень їх економічного розвитку;
- розташування щодо гарячих точок та осередків конфліктів;
- загальна оцінка географічного положення Німеччини.

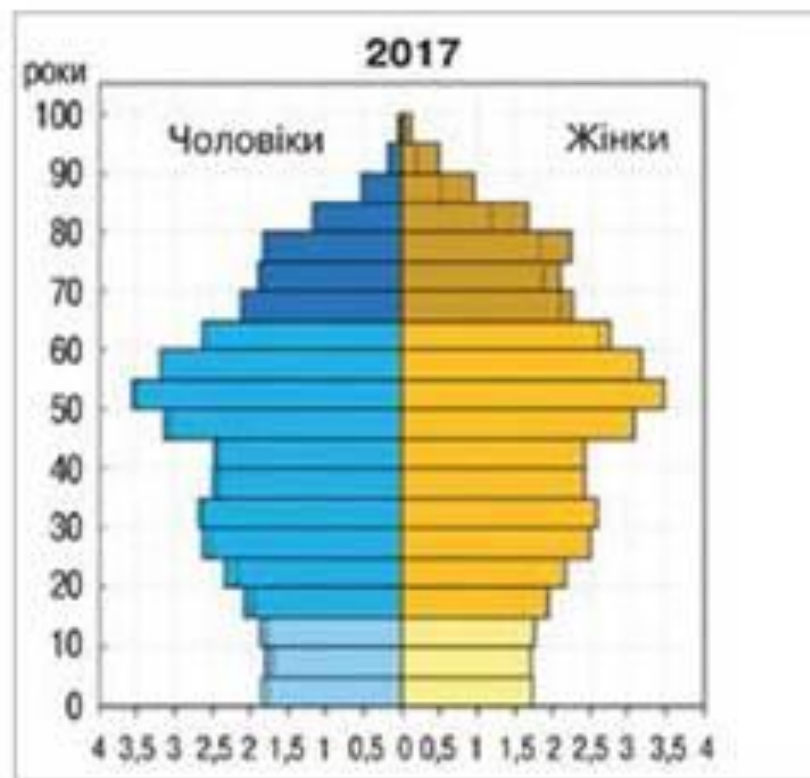
Робота з картами та схематичними зображеннями. Розгляньте фізичну карту Німеччини, назвіть основні риси та форми рельєфу, назвіть найбільші ріки Німеччини та їх притоки. Розгляньте карту природних ресурсів Німеччини і визначте основні типи корисних копалин, які розміщені по території країни. Визначте місця їх локалізації, чим вони зумовлені? Спираючись на доступні та додаткові дані, необхідно оцінити наскільки Німеччина забезпечена ключовими видами ресурсів. Важливо розглянути, як природні умови та наявність певних ресурсів можуть вплинути на економічний стан країни. Німеччина, хоча й не має значних запасів деяких ресурсів, таких як викопне паливо, компенсує це через ефективну інфраструктуру, технологічні інновації та стратегічні партнерства. Це розвиває промисловість і стимулює економічне зростання. Окрім того, такі природні фактори, як клімат чи географічне положення, можуть опосередковано впливати на сільське господарство, енергетичний сектор і транспортні мережі, формуючи їхню динаміку і економічну результативність.

Міні-лекція з конспектуванням найважливішого матеріалу.

Населення Німеччини – 84,2 млн. осіб. За цим показником країна є лідером у Європі впродовж останніх десятиліть. Як і для більшості європейських країн, для Німеччини притаманний від’ємний природний приріст, який відображає перевищення показників смертності над народжуваністю. Тим не менше, чисельність населення у Німеччині зростає і цьому сприяють імміграційні процеси та збільшення тривалості життя

населення країни. Смертність становить 10,1‰, народжуваність - 9,2 ‰. На кожну жінку дітородного віку (від 20 до 40 років) припадає приблизно по 1,4 дитини. Середній вік населення країни становить 42,6 років. Середня тривалість життя німців перевищує 80 років. Доволі великий відсоток в структурі населення Німеччини належить іноземцям: близько 17% населення Німеччини є іммігрантами в першому поколінні.

Робота зі статево-віковою пірамідою

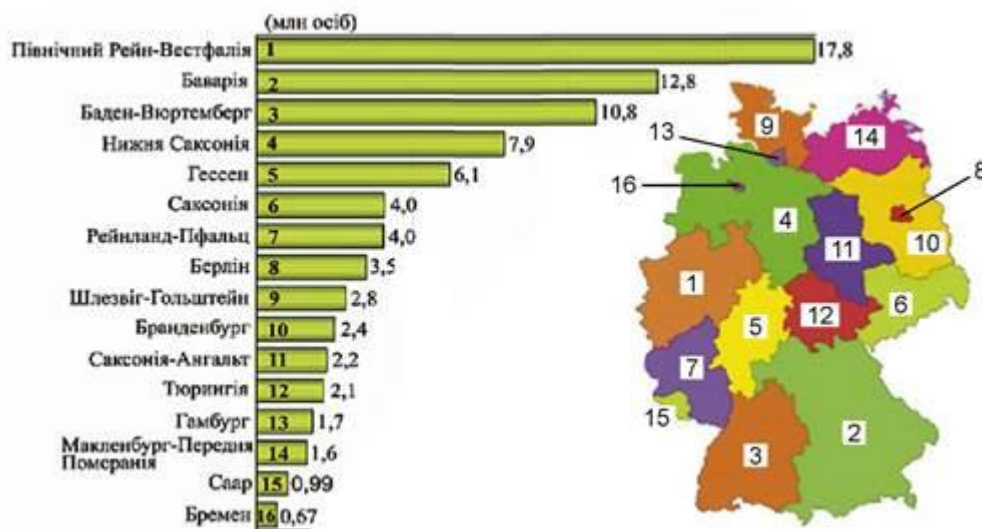
Запитання:

1. Який тип відтворення населення переважає у Німеччині?
2. Чи високою є народжуваність у Німеччині?
3. Населення якої статі переважає у цій країні?
4. Яка середня тривалість життя німців?
5. Хто переважає серед довгожителів – чоловіки чи жінки? Чим, на Вашу думку це зумовлено?

Вчитель. Густота населення – 236 осіб на км². За цим показником Німеччина є однією із найбільш густозаселених країн Європи. Центром системи розселення країни виступає Берлін. У регіональному відношенні

центрами систем розселення є найбільші за людністю міста – Гамбург, Мюнхен, Кельн. Найбільш заселені – західні та південно-західні частини Німеччини. У Німеччині високий рівень урбанізації – 75 %. Для країни властива занадто висока зосередженість населення у великих містах і міських агломераціях: Берлін, Франкфурт-на-Майні, Кельн, Мюнхен, Гамбург, Штутгарт, район Рейн-Рур. Та останнім часом населення з центрів великих міст мігрує до передмість або міст-супутників. Таким чином, проявляється явище субурбанізації (формування поняття). За загальною кількістю у Німеччині домінують малі і середні міста, а в сільській місцевості – невеликі села. Даний тип розселення викликає маятникові міграції (пригадати, що означає поняття).

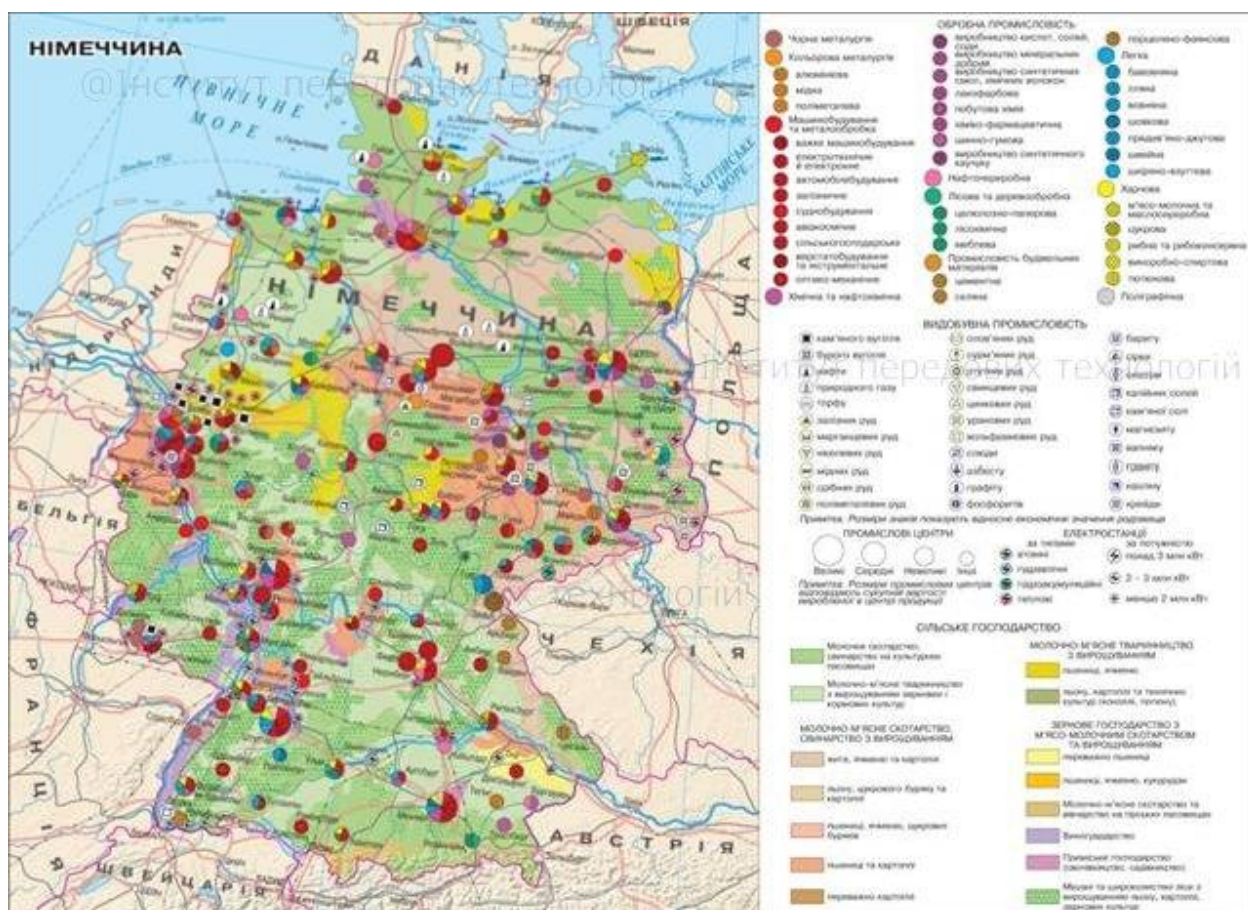
Робота зі схемою. Розгляньте схему і вкажіть, які землі Німеччини найбільш заселені? Чим це зумовлено, на Вашу думку?

Вчитель. Перейдемо до вивчення економіки Німеччини, розглянемо розвиток її основних секторів і для цього заповнимо таблицю:

Сектор господарства	Основні галузі	Регіони поширення, центри

Робота з картою.

Запитання:

- Які галузі промисловості домінують у Німеччині?
- Чи можна виділити на території Німеччини окремі промислові райони? Де саме вони розміщені? Чим це зумовлено, на Вашу думку?
- Користуючись картою, назвіть найбільші промислові центри Німеччини.

Індивідуальне повідомлення учня про особливості географії промисловості Німеччини.

Робота з картою.

Запитання:

- Назвіть, користуючись картою атласу, основні галузі спеціалізації сільського господарства Німеччини.
- Які сільськогосподарські райони можна виділити на території країни?

Індивідуальне повідомлення учня про особливості географії рослинництва та тваринництва Німеччини.

Вчитель. Основу розвитку третинного сектору економіки Німеччини становлять банківська сфера, транспортна система та туризм. Щодо розвитку фінансової сфери, то варто зазначити, що в Європейському регіоні за масштабами банківських операцій та ринку цінних паперів Німеччина поступається лише Великій Британії та Франції. Однак банки Німеччини відіграють величезну роль у довгостроковому внутрішньому кредитуванні.

Одним із найбільш розвинених і перспективних напрямів третинного сектору економіки Німеччини залишається туризм. На сьогодні ця країна вважається однією із найбільш безпечних територій для подорожей. Щорічно Німеччину відвідує понад 35 млн. іноземних туристів. Країна активно розвиває на своїй території пізнавальний, діловий та оздоровчий туризм.

В останнє десятиліття в Німеччині активно розвивається ІТ-сфера. На сьогоднішній день в цій сфері задіяно понад 1 млн. працівників. Активними користувачами ІТ-послуг залишаються органи місцевого самоврядування, промислові компанії тощо. За кількістю робочих місць ця галузь в Німеччині поступається лише машинобудуванню.

Транспортна система Німеччини має важливе державне та міжнародне значення. На території країни наявна густа мережа автомобільних шляхів, більшість з яких є односторонніми швидкісними автобанами з численними дорожніми розв'язками. Довжина автомобільних шляхів складає понад 60 тис. км.

Довжина залізничних шляхів у Німеччині становить понад 40 тис. км. Швидкісні залізниці призначені для перевезення пасажирів та сполучають найбільші міста країни. Швидкість поїздів може становити понад 350 км/год, що дозволяє долати значні відстані за короткий час.

Особливу роль у транспортній системі країни відіграє річковий та морський транспорт. По системі річкових шляхів, які поєднані між собою каналами, є можливість доставлення вантажів із річних частин Німеччини у

найбільші порти країни на узбережжі Північного моря. Довжина річкових шляхів становить 7 тис. км. Морський транспорт відіграє вагомую роль у міжнародних перевезеннях. Найбільший порт країни – Гамбург.

В Німеччині на високому рівні розвинений авіаційний транспорт, який забезпечує сполучення як в межах країни, так і міжнародні. На території Німеччини є 16 аеропортів, серед них найбільші – у містах Франкфурт-на-Майні та Гамбург.

Перегляд короткої відеопрезентації про туристичні родзинки Німеччини.

Віртуальна подорож до Берліна з допомогою програми «GoogleEarth».

Індивідуальне повідомлення учня про транспортну систему Німеччини.

Робота з підручником, с. 61. Розгляньте рис. 40 на с. 61 підручника і вкажіть:

- Які товари Німеччина експортує в інші країни? Які імпортує?
- Які країни є основними торгівельними партнерами Німеччини?

Вчитель. Німеччина входить до складу ООН і більшості її спеціалізованих органів, вона є членом НАТО 1949 року, входить в склад Європейського Союзу та інші міжнародні організації та структури. Україна має широкі політичні, економічні, культурні та освітні зв'язки з Німеччиною. Україна експортує в Німеччину продукцію аграрного виробництва, одяг, трикотаж, сталь, залізні руди, деревину та вироби з неї, чорні метали та вироби з них та ін. Німеччина залишається одним із провідних світових партнерів у торгівлі товарами з нашою країною, займаючи п'яту позицію серед усіх країн світу за обсягами українського експорту та третю за обсягом імпорту. Україна ж імпортує з Німеччини фармацевтичну продукцію, побутову хімію, продукти харчування, оптичні матеріали, пластмаси, папір, картон, опалювальні котли, побутову техніку тощо. Серед європейських країн Німеччина є другою за обсягами торгівлі товарами з нашою державою, поступаючись лише Польщі.

З початку повномасштабного вторгнення Німеччина прийняла на свою територію значну частину українських біженців. На початку 2024 року тут

знаходилося 1,6 млн. українських громадян, які потребували захисту від воєнних дій.

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Скласти сенкан про Німеччину.
2. Обговорення проблемного питання «У чому секрет німецького «економічного дива»?»

VII. Підсумки уроку. Рефлексія.

1. *Метод «Мікрофон».* Продовжити речення «Сьогодні на уроці мені вдалося..., але було складно... (або труднощів не виникло)»
2. *Загальні висновки.*
3. *Оцінювання учнів, його аргументація.*

VIII. Домашнє завдання.

1. Опрацювати параграфи 10-11 підручника, с. 54-62.
2. Дослідницьке завдання: «Зміни в зовнішньо-торговельних зв'язках Німеччини та України з 2022 року»
3. Випереджальне індивідуальне завдання щодо характеристики окремих галузей господарства Франції.

Урок з теми «Країни Європи – «Італія» розроблений згідно навчальної програми «Географія. 10-11 класи. Рівень стандарту». Для методичної розробки конспекту уроку використано підручник авторів В. Бойко, Ю. Брайчевський, Б. Яценко [10].

Тема: Італія

Мета:

- навчальна: сформувати в учнів комплексне знання про географічні особливості Італії – географічне положення, природні умови та ресурси, населення, особливості господарства та його структура, галузі спеціалізації, формування міжнародних зв'язків Італії;

- розвиваюча: розвивати вміння працювати з картографічними матеріалами, з додатковими джерелами інформації, з цифровими ресурсами, розвивати когнітивні здібності школярів, їх soft skills;

- виховна: виховувати повагу до інших етносів, їх способу життя, культури.

Ключові компетентності: вміння спілкуватися державною мовою, цифрова.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: підручник Бойко В.М., Яценко Б. П., Брачевський Ю. С.

Географія 10 клас. Рівень стандарту. Київ. 2018. 254 с. , атласи, контурні карти, інфографіка з теми.

- ✓ QR – код для переходу на вправу «Велика Британія»
<https://wordwall.net/uk/resource/61895939>
- ✓ Набір стікерів до теми «Італія»
- ✓ QR – код для переходу на інтерактивний плакат «Італія»
<https://www.thinglink.com/scene/1768700111694594916>
- ✓ Ребуси по темі «Італія»

Хід уроку

I. Організаційна частина

- привітання;
- перевірка присутніх/відсутніх учнів;
- перевірка готовності учнів до уроку.

II. Перевірка домашнього завдання

Для перевірки домашнього завдання використовуємо ресурс Wordwall, тема «Велика Британія», де учні у формі вікторини перевіряють свої знання.

QR – код для переходу на вправу «Велика Британія»

IV. Мотивація навчальної діяльності

Вчитель. Сьогодні на уроці ми вивчатимемо країну, яка є батьківщиною піцци, пасти, морозива та десертів «Тірамісу». Країна, у центрі якої розташований світовий центр католицизму. Тут немає бездомних тварин. Мова цієї країни визнана наймилозвучнішою в світі. Більшість території займають гори та горбистий рельєф. Ця країна своїми обрисами нагадує чобіток. Чи здогадалися Ви про яку країну сьогодні будемо вивчати на уроці? Так, ця країна – Італія.

Робота зі слайдами.

Вчитель. Італія у кожного з нас викликає певні асоціації, які пов'язані з визначними надбаннями культури цієї країни.

Пам'ятка	Розташування
	Колізей (Рим)

Фонтан Треві (Рим)

Міланський собор
(Мілан)

Пізанська башта
(Піза)

Запитання:

- Які архітектурні пам'ятки зображено на слайдах?
- Вкажіть місце їх розташування в Італії.
- Що вам відомо про ці об'єкти?

V. Вивчення нового матеріалу.

Індивідуальна робота. Складання за матеріалами підручника, довідників та тематичних карт «візитівки» країни.

Вивчення географічного положення країни за картами.

Запитання:

- На якому материку знаходиться Італія? У якій частині світу?
- У яких півкулях розташована країна?
- Хто є сусідами Італії на суходолі?
- З якою країною Італія має найдовший сухопутний кордон? З якою – найкоротший?
- Якими морями омивається країна?
- Як можна охарактеризувати особливості берегової лінії?

Вивчення особливостей природи країни за картами.

Вчитель. Розгляньте карту, на якій зображено особливості рельєфу Італії.

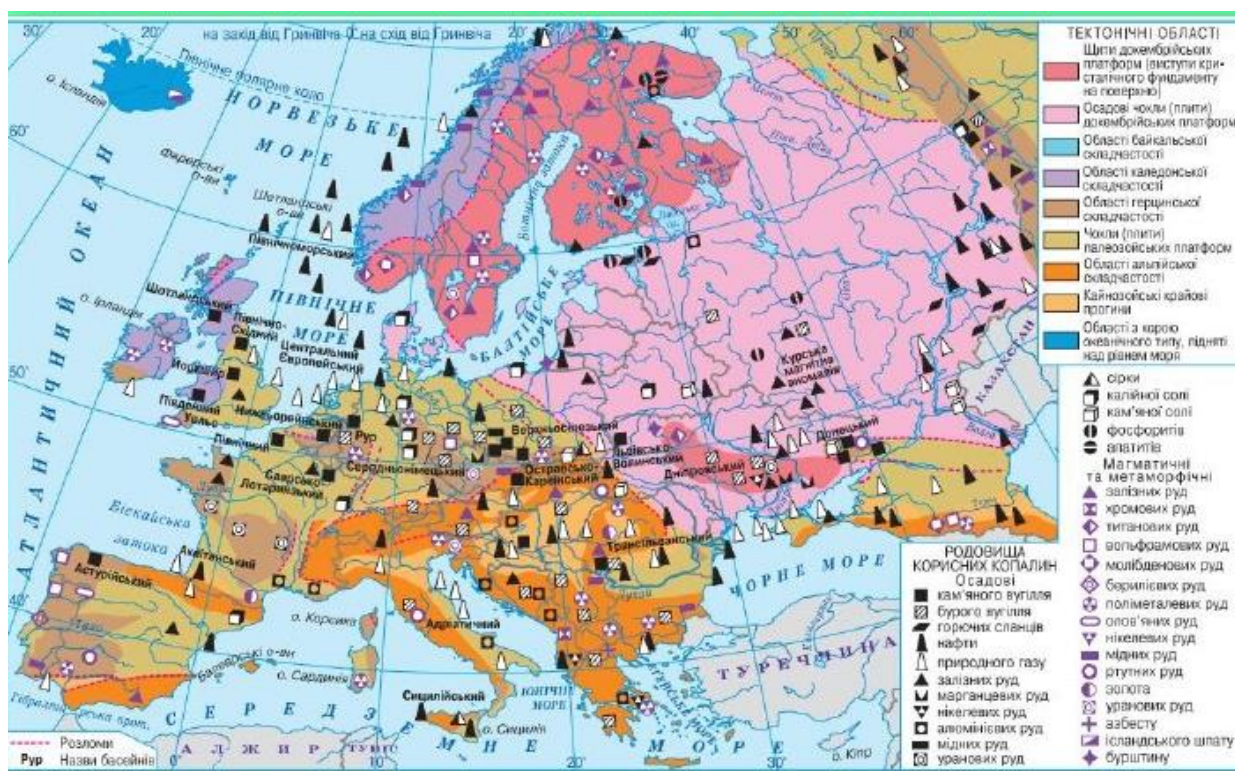
Запитання:

- Які форми рельєфу переважають в Італії?
- Які гірські системи тут присутні? В який період геологічної історії вони утворились?
- До якої групи гір за висотою належать ці гірські системи?
- Назвіть найвищу гору Італії.

Вчитель. Розгляньте карту, на якій позначено мінеральні ресурси Європи.

Запитання:

- Родовища яких корисних копалин зовереджені в Італії?
- Порівняйте забезпеченість Італії паливними корисними копалинами з іншими країнами Європи.
- Які мінеральні ресурси з числа тих, що зосереджені на території країни, належать до рідкісних?

Міні-лекція з конспектуванням найважливішого матеріалу.

Населення Італії – 58,6 млн. осіб. Італія належить до п'ятірки найбільших за кількістю населення країн у Європі. Проте, за останні роки у країні відбулось значне скорочення населення – з 60,4 млн. осіб у 2019 році до 58,6 млн. осіб у 2024 році. Це зумовлено наслідками пандемії Covid-19 та від'ємним приростом населення. Смертність в Італії становить 10,7 %, народжуваність - 6,7 %. На кожну жінку дітородного віку (від 20 до 40 років) припадає приблизно по 1,2 дитини. Середній вік населення країни становить 42,6 років. Середня тривалість життя італійців перевищує 83 роки. Це найкращий показник тривалості життя серед європейських країн.

У віковій структурі населення найбільшу частку займає працездатне населення – 65% від загальної кількості, чітко простежується переважання кількості осіб у категорії 65+ над категорією дітей (21% проти 14% відповідно).

Робота зі статеві-віковою пірамідою

Запитання:

1. Який тип відтворення населення притаманний у Італії?
2. Якими є показники народжуваності?
3. Проаналізуйте, у якому віці найбільше населення у цій країні?
4. Яка середня тривалість життя італійців?
5. Яка середня очікувана тривалість життя для чоловіків? Для жінок? Чим зумовлені ці відмінності?
6. Чи можна визначити по формі даної статево-вікової піраміди періоди демографічних катастроф у Італії? З якими історичними подіями вони пов'язані?

Вчитель. Густина населення Італії становить 203 особи на км². Ця країна належить до числа найбільш густонаселених територій у європейському регіоні.

Для Італії характерний високий показник концентрації населення у містах – показник урбанізації становить 70%.

Робота зі схемою. Розгляньте схему і вкажіть назви найбільших міст за людністю в Італії.

Запитання:

- Які міста країни належать до найбільших за людністю?
- Які з них належать до категорії світових міст?
- У якому регіоні Італії зосереджена найбільша кількість міських поселень? Чим це зумовлено на вашу думку?

Вчитель. Перейдемо до вивчення економіки Італії, розглянемо розвиток її основних секторів і для цього заповнимо таблицю:

Сектор господарства	Основні галузі	Регіони поширення, центри

Робота з картою.

- Які галузі промисловості домінують у Італії?
- Які промислові регіони виділяють на території Італії? Де саме вони розміщені? Чим це зумовлено, на Вашу думку?
- Користуючись картою, назвіть найбільші промислові центри Італії.
- Назвіть галузі спеціалізації промисловості країни.

Робота з картою.

- Назвіть, користуючись картою атласу, основні галузі спеціалізації сільського господарства Італії.
- Вирощування яких культур переважає у рослинництві?
- Які галузі тваринництва притаманні різним регіонам Італії?
- Які сільськогосподарські райони можна виділити на території країни?

Індивідуальне повідомлення учня про особливості розвитку сільського господарства Італії.

Вчитель. Італія – одна із найпотужніших економік ЄС. Її господарство має чітко виражені три сектори економіки, серед яких домінуючим є третинний.

Перегляд короткої відеопрезентації про структуру третинного сектору економіки Італії.

Презентаційна доповідь учня про туристичні родзинки Італії.

Віртуальна подорож до Риму з допомогою програми «GoogleEarth».

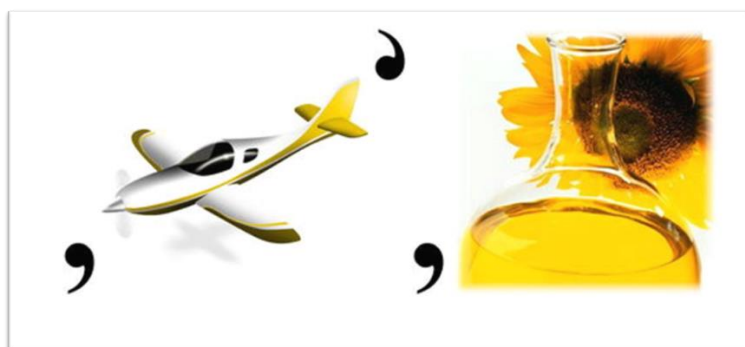
Робота з підручником, с. 82. Розгляньте рис. 65 на с. 82 підручника і вкажіть:

- Які товари Італія експортує в інші країни? Які імпортує?
- Які країни є основними торгівельними партнерами Італії?

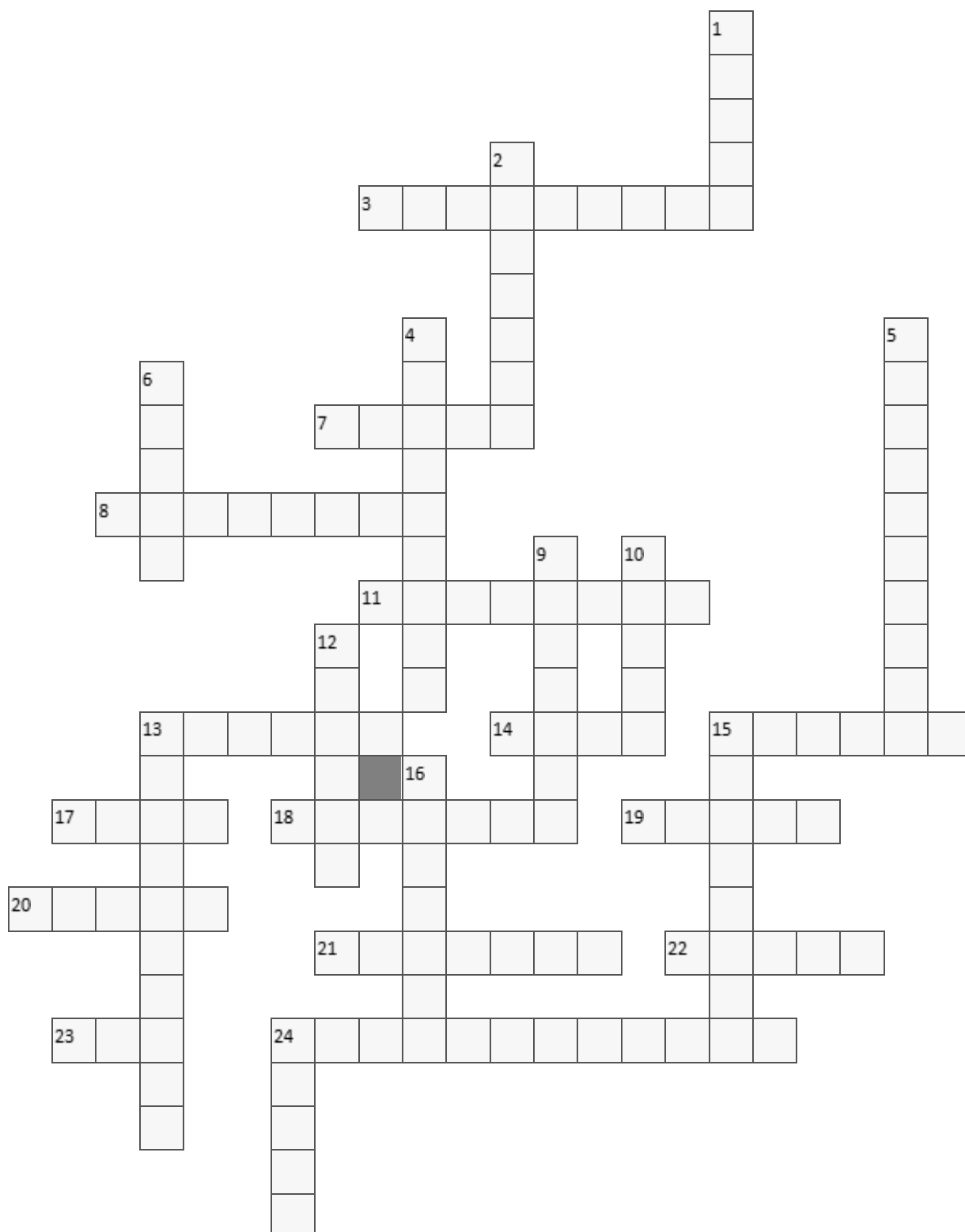
Дослідницьке завдання. За допомогою Інтернет-джерел встановіть, яку продукцію Італія імпортує з України?

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розгадування ребусів по темі «Італія»

2. Розв'язати кросворд з теми «Італія»

По горизонталі

3. М'який сир, родом з Італії
7. Місто в Італії - столиця моди
8. Найвідоміший вид сиру в Італії

Вертикально

1. Що знаходиться в центрі герба Італії
2. Держава-карлик у центрі Риму
4. Відомий актор - символ італійського кіно

По горизонталі

11. Острів, який належить Італії
13. Післяобідній короткий відпочинок в Італії
14. Харчовий продукт, який експортує Італія у найбільшій кількості
15. Територія або частина однієї держави, оточена з усіх сторін територією іншої держави
17. Грошова одиниця Італії
18. Місто, в якому знаходиться найстаріший університет в Європі
19. У цей фонтан туристи кидають щодня приблизно 3 тис. євро
20. Відомий бренд італійського одягу, який шиє форму для поліції країни
21. Архітектурна одиниця - візитівка Італії
22. Страва-символ Італії
23. Столиця Італії
24. Півострів, на якому розташована Італія

Вертикально

5. Форма правління в Італії
6. Овочева культура, найбільш поширена в Італії
9. Острівна область в адміністративно-територіальному поділі Італії
10. Рослина - символ Італії
12. Найпопулярніший вид спорту в Італії
13. Море, яке омиває береги Італії
15. Гори в Італії, які простягаються вздовж країни
16. Найвища точка Італії
24. Гори на півночі Італії

VII. Підсумки уроку. Рефлексія.

1. *Загальні висновки.*
2. *Оцінювання учнів, його аргументація.*

VIII. Домашнє завдання.

1. Опрацювати параграфи 14 підручника, с. 77-83.
2. Дослідницьке завдання: «Визначні туристичні об'єкти Італії» або «Участь Італії в міжнародних організаціях»
3. Випереджальне індивідуальне завдання щодо характеристики окремих галузей господарства Польщі.

3.2. Методична розробка позакласного заходу з тематики магістерського дослідження

Методична розробка для проведення позакласного заходу-вікторини із географії для учнів 10-го класу. Проводиться після вивчення теми «Німеччина» і має на меті познайомити учнів більш детально із країною, її культурою, наукою, географією, традиціями тощо.

Позакласний захід для учнів 10 класу

Вікторина

«ВІДОМА ТА НЕВІДОМА НІМЕЧЧИНА»

Мета: закріплення знань із теми «Німеччина», розвиток пізнавального інтересу в учнів щодо вивчення географії загалом та окремих країн зокрема, формування вміння висловлювати свою думку, працювати в команді, розвиток комунікативних та лідерських якостей учнів; виховання толерантного ставлення до культури та способу життя інших етносів.

Обладнання та ресурси: політична карта світу, атласи, інструкційні картки.

Запитання вікторини:

1. Назвіть кольори німецького прапора (чорний, червоний, золотий).
2. Найдовша річка Німеччини? (Рейн)
3. Найпопулярніша туристична вулиця Берліна (Унтер ден Ліден)
4. Найбільша за площею федеральна земля Німеччини? (Баварія)
5. Найменша за площею федеральна земля Німеччини? (Тюрингія)
6. В яке море впадає Рейн? (Північне)
7. Найменша країна-сусід Німеччини (Люксембург)
8. Найвищі гори Німеччини (Шварцвальд)
9. Річка Німеччини, яка протікає через територію 5 країн (Дунай)
10. Які моря омивають Німеччину? (Північне та Балтійське)
11. Найбільший порт на півночі країни (Кіль)
12. В якому році відбулось об'єднання Західної та Східної Німеччини? (1990)
13. Національний символ та спортивна емблема Німеччини (Ведмідь)
14. Столиця Німеччини (Берлін)
15. Форма правління в Німеччині (республіка)
16. Прізвище найвідоміших німецьких братів-казкарів (Грімм)
17. Скільки федеральних земель у складі Німеччини? (16)
18. Найвідоміший німецький гонщик (Шумахер)

19. В чию честь Бенц назвав марку свого автомобіля (дочки Мерседес)
20. Найпопулярніший вид спорту в Німеччині (футбол)
21. Найбільший озерний курорт в Німеччині (Баден-Баден)
22. Назвіть німецьке слово, яке означає обдаровану дитину (вундеркінд)
23. Чому місто Гамбург внесене в Книгу рекордів Гінесса? (в цьому місті найбільше мостів – їх тут 2428).
24. Відомий німецький поет, автор вірша «Лорелея» (Генріх Гейне)
25. Скільки фонтанів у м. Постдам? (30)
26. З якого міста пішли мандрувати 4 друзів-тварин (Бремен)
27. Площа Німеччини (37 млн. км кв.)
28. Тварина, яка асоціюється зі святом Пасхи в Німеччині (заєць)
29. Скільки літер у німецькій абетці? (26)
30. Місто Німеччини – «ярмарка книг» (Лейпциг)
31. Автор «Бременських музикантів» (брати Грімм)
32. Хто стоїть на чолі Німеччини? (президент)
33. Відомий німецький фізик, який винайшов «Х-промені» (Рентген)
34. Кількість населення Німеччини (84 млн. осіб)
35. Яку річку німці називають «батьком»? (Рейн)
36. Найулюбленіший напій німців (кава)
37. Скільки в Німеччині найменших федеральних земель? (3)
38. Перший німецький вчений, який отримав Нобелівську премію (Ейнштейн)
39. Місто у Німеччині – «столиця грошей» (Франкфурт-на-Майні)
40. У якому місті придумало одеколон? (Кьольн)
41. Хто був зображений на німецькому гербі до 13 століття? (орел)
42. У якому році відбувся поділ Німеччини на Західну і Східну? (1945)
43. Коли відзначають Різдво у Німеччині? (25 грудня)
44. На скільки років обирають Президента німці? (на 5 років)
45. Федеральна земля у Німеччині, яка відома у всьому світі виробництвом пива (Баварія)

- 46.різвище німецького винахідника автомобілів (Бенц)
- 47.Які країни утворились на території Німеччини після Другої світової війни? (ФРН, НДР)
- 48.Гори в Німеччині, назва яких перекладається «чорний ліс» (Шварцвальд)
- 49.Тип клімату в Німеччині (помірний)
- 50.Сучасна грошова одиниця Німеччини (євро)
- 51.З якою країною Німеччина має найменшу протяжність кордону? (Данія)
- 52.Найвища гора Німеччини (г. Цугшпітце)
53. З яких гір починається витік Дунаю? (Шварцвальд)
- 54.Річка Німеччини, яка впадає в Чорне море (Дунай)
- 55.Озеро, яке розмежоване між трьома країнами (Боденське)
- 56.Найбільший острів Німеччини (Рюген)
- 57.Домінуюча релігія в Німеччині (християнство)

Висновки до 3 розділу

У третьому розділі нами запропоновано власні розробки конспектів уроків з географії 10 класу для вивчення тем «Німеччина», «Італія», а також для проведення позакласного заходу «Відома та невідома Німеччина». Для засвоєння знань із поданих тем продемонстровано застосування різноманітних методик.

Для перевірки домашнього завдання нами запропоновано такі методи роботи як усне опитування, географічний диктант та тестові завдання за допомогою ресурсів Wordwall та «Сетера». Під час вивчення нового матеріалу велику увагу приділяємо роботі з картографічними матеріалами, а також окремі питання уроку пропонуємо підготувати учням у вигляді презентації або індивідуального повідомлення. Під час вивчення населення кожної із країн важливим є сформулювати вміння у школярів аналізувати статеві-вікові піраміди.

На етапі закріплення вивченого матеріалу пропонуємо завдання, які стимулюватимуть мислиннєву діяльність учнів, а саме: розв'язати кросворд, скласти сенкан про країну, метод «Мікрофон», метод проблемних запитань тощо.

Домашнє завдання диференційоване і містить завдання різних рівнів складності, допомагає учням проявити свої творчі здібності та soft skills – вміння працювати в команді, презентувати свої досягнення, висловлювати свою думку на публіці, розвивати цифрові компетентності тощо.

ВИСНОВКИ

Проведене магістерське дослідження дозволило нам сформулювати висновки:

1. Значення географії в освіті полягає в наданні учням цілісної системи географічних знань. У межах компетентнісного підходу ці знання стають окремою географічною компетентністю школярів, що є основним елементом змісту географічної освіти та сприяє формуванню вмінь і навичок учнів.

Географічні знання поділяються на дві основні групи: емпіричні та теоретичні. Емпіричні знання є основою для створення теоретичних концепцій і формуються з емоційного досвіду учнів. Сюди включаються факти, географічна номенклатура та уявлення.

Факти представляють собою реальні події та явища, які, хоча й надають основу для формування понять, не повинні перевантажувати навчальний процес, маючи допоміжну роль.

Географічна номенклатура є важливим джерелом інформації та формує просторові уявлення учнів, розвиває їх пам'ять та сприяє засвоєнню термінології.

Уявлення – це образи географічних об'єктів, сформовані через спостереження та використання наочності. Вони збагачують пам'ять учнів.

Теоретичні знання охоплюють поняття, причинно-наслідкові зв'язки, гіпотези, закони та закономірності. Географічні поняття є базисом шкільної географічної освіти. Вони становлять узагальнені уявлення про реальність, які можуть бути одиничними або загальними, конкретними чи абстрактними.

2. В сучасному підході до формування географічних знань виділено дві основні тенденції. Перша тенденція полягає в тому, що отримані знання орієнтовані на практичне застосування, що дозволяє використовувати їх як у навчальному процесі, так і в повсякденному

житті. Друга тенденція спрямована на збільшення самостійності учнів у засвоєнні матеріалу, зменшення ролі вчителя як основного джерела інформації.

3. Відповідно до нормативних документів, які регламентують вивчення шкільного курсу географії, зокрема Навчальної програми для закладів загальної середньої освіти (рівень стандарту), вивчення країн Європи заплановано у 10 класі у курсі «Географія: регіони та країни». Розділ І цього курсу знайомить учнів із загальною характеристикою країн Європи. Під час його вивчення школярі формують знання про склад регіону, його географічне та геополітичне положення, забезпеченість природними ресурсами, форми правління та територіального устрою держав регіону тощо. Знаннєвий компонент учнів направлений на вміння показувати на карті частини Європи, окремі країни цього регіону, виділяти типи країн за рівнем економічного розвитку, здійснювати оцінку мінерально-ресурсного потенціалу регіону, прогнозувати можливості вступу України до ЄС тощо.

У II розділі Навчальної програми учні отримують знання про окремі країни Європи, серед яких: Німеччина, Велика Британія, Франція, Італія та ін. Знаннєвий компонент виражається у тому, що учень може назвати основні показники, які визначають рівень економічного розвитку країни, переважаючі галузі первинного, вторинного та третинного секторів економіки кожної з країн, які вивчаються. Для формування знань про країни Європи учні здійснюють комплексну економіко-географічну характеристику кожної із країн, які запропоновано для вивчення.

4. Для учнів 10-го класу розроблено сім підручників стандартного та два профільного рівня. Хоча всі ці посібники організовано відповідно до вимог навчальних програм і написано легкою та доступною мовою, в деяких з них може не вистачати наочного матеріалу у вигляді карт, схем, діаграм та ілюстрацій.

5. Інтерактивні технології навчання зараз визнаються найефективнішими. Вони передбачають активне й самостійне засвоєння знань учнями. Серед таких технологій виділяють кооперативне навчання, колективно-групове навчання, ситуативне моделювання та обговорення дискусійних питань.

Активізувати вивчення географічної номенклатури можна за допомогою прокладання маршрутів, картографічних диктантів, створення ментальних карт і роботи з тематичними картами. Обробка статистичних даних за допомогою прийому «Інфографіка» сприяє кращому розумінню через роботу з графіками та діаграмами.

Сучасний урок географії в 10-му класі потребує застосування різноманітних цифрових технологій та ресурсів. Найбільш поширеними електронними засобами є електронні підручники, інтерактивні карти та атласи, геосервіси, різноманітні сайти й інформаційні портали, а також теле- та відеоматеріали. Існує багато навчальних технологій, що базуються на використанні електронних навчальних засобів. Візуалізацію уроків можна вдосконалити за допомогою електронних презентацій. Значний вплив на мотивацію учнів мають технології сугестивного навчання, а для систематизації складного матеріалу ефективними є графічні сигнали. Не менш важливими є учнівські дослідження у формі освітніх проєктів.

6. У третьому розділі нами запропоновано власні розробки конспектів уроків з географії 10 класу для вивчення тем «Німеччина», «Італія», а також для проведення позакласного заходу «Відома та невідома Німеччина». Для засвоєння знань із поданих тем продемонстровано застосування різноманітних методик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-p#Text>
2. Державний стандарт базової середньої освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyakipitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
3. Географія 6–9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf>
4. Географія. 10-11 класи. (Профільний рівень) «Затверджено Міністерством освіти і науки України» (Наказ МОН України від 23.10.2017 № 1407). 2017 р. 41 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednyaosvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>
5. Географія. 10-11 класи. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Затверджено та надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698). 2022 р. 25 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-10-11-standart.pdf>
6. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році. Географія. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20r>

- ecomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.14.heohrafiya.20.08.2022.pdf<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.14.heohrafiya.20.08.2022.pdf>
7. Безуглий В.В. Географія (профільний рівень) : підруч. для 10 кл. закл. заг. серед. освіти / В. В. Безуглий, Г. О. Лисичарова. Київ : Генеза, 2018. 192 с.
 8. Безуглий В.В. Географія (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. заг. серед. освіти / В. В. Безуглий, Г. О. Лисичарова. Київ : Генеза, 2018. 192 с.
 9. Безуглий В.В., Лисичарова Г.О. Особливості формування картографічної компетентності в учнів 10-х класів засобами підручника з географії. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* 2021. № 2 (22). С. 85-92.
 10. Бойко В. М., Брайчевський Ю. С., Яценко Б. П. «Географія (рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. К.; Ірпінь: ТОВ «Видавництво «Перун», 2018. 256 с.
 11. Бондаренко Л.М. Використання інтерактивних технологій на уроках географії. *Таврійський вісник освіти.* 2008. №1 (21). С. 38-42.
 12. Бондаренко Т.В. Освітні можливості використання геоінформаційних ресурсів Google в процесі візуалізації навчальної інформації. *Інформаційні технології і засоби навчання,* 2020, Том 76, №2. С. 96-107.
 13. Варакута О. Інноваційні технології та моделі змішаного навчання в освітньому процесі з географії. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Географія.* Тернопіль : Тайп, 2022. Вип. 1. (52). С. 29-37.
 14. Варакута О. Формування компетентності «уміння вчитися впродовж життя» способом самостійної роботи учнів з інтернет-ресурсами під час вивчення географії. *Вісник Тернопільського відділу Українського географічного товариства.* Тернопіль: Тайп, 2020. №4 (вип. 4). С. 102-106.

- 15.Вішнікіна Л.П., Топузов О.М. Психодидактичні засади формування предметної географічної компетентності учнів. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 2. С. 65–74.
- 16.Вішнікіна Л., Топузов О. Структура предметної географічної компетентності учнів. *Українська професійна освіта*. 2017. № 1. С. 103–112.
- 17.Гаврюшенко Г.В., Мельник І.Г. Методичні аспекти впровадження інформаційно-комунікаційних технологій на уроках географії. *Наукові записки СумДПУ імені А.С.Макаренка. Географічні науки*. 2018. Випуск 9. С. 236–246.
- 18.Географія (профільний рівень) : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти / Г. Д. Довгань, О. Г. Стадник, П. О. Масляк, С. Л. Куртей, О. Г. Бродовська. Харків : Вид-во «Ранок», 2018. 256 с.
- 19.Герасименко О. Сучасні педагогічні технології вивчення курсу «Географія: регіони і країни». *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2020. №2. С. 36–44.
- 20.Гільберг Т. Г. Географія (рівень стандарту) : підручник для 10 кл. закладів загальної середньої освіти / Гільберг Т. Г., Савчук І. Г., Совенко В. В. К. : УОВЦ «Оріон», 2018. 240 с.
- 21.Гришко С.В., Іванова В.М., Непша О.В., Тамбовцев Г.В. Методичні підходи до формування географічних знань як компоненту предметної географічної компетентності учнів загальноосвітніх шкіл. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 68. Т. 1. С. 156–162.
- 22.Грушка В.В. Інтерактивні технології дистанційного навчання на уроках географії. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2021. № 1 (21). С. 24–31.
- 23.Грушка В.В., Руденко А.В. Формування географічних знань в учнів закладів загальної середньої освіти при застосуванні актуальних методів

- і технологій. *Вісник Університету імені Альфреда 83 Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* 2020. №2(20). С. 25-32.
24. Данильченко О.С., Ткаченко Н.М. Використання інноваційних методичних прийомів. *Географічні науки.* 2017. Випуск 8. С. 195-199.
 25. Довгань Г. Д. Географія (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. заг. серед. освіти / Г. Д. Довгань, О. Г. Стадник. Харків : Вид-во «Ранок», 2018. 240 с.
 26. Заячук М.Д., Чубрей О.С., Яворська В.В. Сучасні тенденції реформування підготовки майбутніх учителів географії в закладах вищої освіти України. *Інноваційна педагогіка.* 2021. Вип. 39. С. 147-152.
 27. Касіяник І.П., Мисько В.З. Методика навчання географії (теоретичний аспект). Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»», 2017. 214 с.
 28. Кобернік С. Г. Географія (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. заг. серед. освіти / С. Г. Кобернік, Р. Р. Коваленко. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2018. 256 с.
 29. Компетентнісне навчання та викладання географії у системі неперервної педагогічної освіти : монографія / [авт. кол.: Л. П. Вішнікіна, А. А. Шуканова, О. А. Федій, С. П. Сарнавський та інші.] ; за наук. ред. д-ра пед. наук Л. П. Вішнікіної. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. 265 с.
 30. Концепція географічної освіти в основній школі. Інститут педагогіки НАПН України (2014). / за заг. ред.: О.М. Топузов, О.Ф. Надтока, Л.П. Вішнікіна, А.С. Доброскок та ін. Київ : Педагогічна думка. 30 с.
 31. Концепція НУШ. (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>.
 32. Кравцова І. Географія в контексті нової української школи. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії.* 2021. Випуск 33. С. 24-29.
 33. Кудревська А.М. Методичні аспекти вивчення природо-ресурсного потенціалу країн Європи на уроках економічної і соціальної географії

- зарубіжних країн. *Наукові записки Херсонського відділу Українського географічного товариства*. С. 29-35.
34. Лаврук М. М. Методика навчання географії: практична і самостійна робота студентів : навчально-методичний посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 136 с.
35. Маслова Н.М., Мирза-Сіденко В.М. Застосування інтерактивних технологій навчання на уроках географії як спосіб підвищення рівня пізнавальної активності учнів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2020. №185. - С. 134-139.
36. Масляк П. О. Географія (рівень стандарту) : підруч. для 10 класу закл. загальн. серед. освіти / П. О. Масляк, С. Л. Капіруліна, О. Г. Бродовська. К. : Грамота, 2018. 200 с.
37. Мащенко О.М. Технологія формування цілісних знань про географічні об'єкти. *Впровадження сучасних технологій навчання географії у шкільній, вищій, післядипломній освіті*: Матеріали Всеукраїнського науковопрактичного семінару. Полтава: ПОІППО, 2006. С. 17-22.
38. Назаренко Т. Формування системи географічних понять у старшокласників. *Рідна школа*. 2010. № 11. С. 37-40.
39. Нападовська Ю. Застосування методу проєктів в навчально-виховному процесі з географії. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/8025/Нападовская.pdf?sequence=1>
40. Педагогічний експеримент : навч.-метод. посіб. / [укладач О. Е. Жосан]. Кіровоград : Видавництво КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2008. 72 с.
41. Пестушко В.Ю. Географія (рівень стандарту) : підруч. для 10-кл. закл. заг. серед. освіти / В.Ю. Пестушко, Г.Ш. Уварова, А.І. Довгань. Київ : Генеза, 2018. 192 с.

42. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко ; за ред. О. І. Пометун. Київ : Видавництво А.С.К., 2004. 136 с.
43. Решетченко С. Формування географічних знань у профільній школі. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2020. Випуск/Issue 31. С. 60-67.
44. Романюк Р., Власенко Р., Яковлева В., Костюк В. Формування готовності майбутніх учителів біології і географії до впровадження дистанційного та змішаного навчання. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 30 (1). С. 129–137.
45. Сич О.М. Компетентнісний підхід при викладанні географії. URL: https://geograf2020.blogspot.com/p/blog-page_73.html 85
46. Слюта А.М. Методика навчання географії. Навчально-методичний посібник для студентів ЗВО спеціальності 014 Середня освіта (Географія). Чернігів: Десна Поліграф, 2021. 248 с.
47. Соханич О., Шароді Ю. Використання інтерактивних методів навчання на уроках географії та їх ефективність. *Географічні аспекти просторової організації території, суспільства та збалансованого природокористування: матеріали науковопрактичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (Україна, м. Ужгород, 1–3 грудня 2021 р.)*. Ужгород: ПП Данило С.І., 2021. С. 76-79.
48. Спренне В. Формування знань про міжнародні економічні відносини у шкільній географії. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2018. Вип. 28. С. 74-83.
49. Трегубенко О. М. Методика викладання географії : навч. посіб. Луганськ: Вид-во «ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 340 с.
50. Фют І.В. Інтерактивні методи навчання на уроках географії з використанням ІКТ. *Педагогічний дискурс*. 2010. Вип. 7. С. 232- 235.

- 51.Шуканова Анжела. Психолого-дидактичні засади засвоєння економічних знань учнями у процесі навчання географії. *Імідж сучасного педагога*. 2009. № 8-9. С. 122-126.
- 52.Яковлева В.А., Власенко Р.П., Андрійчук Т.В. Особливості педагогічного моделювання учнів у процесі вивчення курсу «Україна і світове господарство». *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2020. Вип. 78. С. 253–258.
- 53.Яковлева В.А., Власенко Р.П., Андрійчук Т.В. Сучасні технології у процесі навчання соціально-економічної географії України та світу. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 38. С. 57–61.